

Νικομήδεια (Βυζάντιο)

Summary :

Πόλη της Βιθυνίας κτισμένη στο μυχό του Αστακηνού κόλπου, δεύτερη πρωτεύουσα του Ρωμαϊκού κράτους μέχρι την ίδρυση της Κωνσταντινούπολης το 330. Η Νικομήδεια γνώρισε μεγάλες καταστροφές από ισχυρούς σεισμούς. Υπήρξε κέντρο μεγάλης διοικητικής, εμπορικής και στρατιωτικής σημασίας. Ήταν η πρωτεύουσα της επαρχίας Βιθυνίας και αργότερα του θέματος Οπτιμάτων και βρισκόταν πάνω σε σημαντικές οδούς. Το 1337 κατακτήθηκε από τους Οθωμανούς. Στις μέρες μας σώζονται οι οχυρώσεις της πόλης.

Other Names

Iznikmit (= «εις την Νικομήδεια»), Iznimit, σημ. Izmit

Geographical Location

βορειοδυτική Μικρά Ασία, σημ. βορειοδυτική Τουρκία

Historical Region

Βιθυνία

Administrative Dependence

επαρχία Βιθυνίας, θέμα Οψικίου, θέμα Οπτιμάτων

1. Γενικά στοιχεία

Η Νικομήδεια ήταν χτισμένη στη βορειοανατολική πλευρά του Αστακηνού κόλπου, ο οποίος έκτοτε έγινε γνωστός ως κόλπος της Νικομήδειας. Η πόλη βρισκόταν σε απόσταση 91 χλμ. ανατολικά της Χρυσούπολης, 96 χλμ. βορειοανατολικά της [Προύσας](#) και 55,5 χλμ. από τη συμβολή των ποταμών Σαγγαρίου και Γάλλου. Η γεωγραφική της θέση ήταν μεγάλης εμπορικής, διοικητικής και στρατηγικής σημασίας.

Η Νικομήδεια, ήδη από την Ύστερη Ρωμαϊκή αρχαιότητα, αναφερόταν σε νομίσματα και επιγραφές ως «η μεγίστη μητρόπολις και πρώτη [Βιθυνίας και Πόντου](#)». Η πόλη, όπως μαρτυρείται τον 6ο αιώνα στον [Συνέκδημο](#) του Ιεροκλή,¹ κατά την Πρωτοβυζαντινή περίοδο ήταν η πολιτική και εκκλησιαστική [μητρόπολη](#) της [επαρχίας Βιθυνίας](#). Τα πρωτεία όμως τα διεκδικούσε και η [Νίκαια](#). Η αντιπαράθεσή τους αντανακλάται στις ιστορικές πηγές και συνεχίστηκε κατά τους βυζαντινούς χρόνους, οπότε η Νίκαια γνώρισε μεγάλη άνθηση.² Η Νικομήδεια, από την άλλη, παρουσιάζεται στις πηγές ως σημαντικός λιμένας και σταθμός στο οδικό δίκτυο.

2. Η Νικομήδεια ως συγκοινωνιακός κόμβος

Η Νικομήδεια ήταν εύκολα προσβάσιμη μέσω θαλάσσιων και [χερσαίων οδών](#) τόσο από την Κωνσταντινούπολη όσο και από τις μικρασιατικές πόλεις. Ο δρόμος που ενώνει τη [Χαλκηδόνα](#) με τη Νικομήδεια, τμήμα αυτού που ο Ramsay αποκαλεί «δρόμο των προσκυνητών», χρησιμοποιούνταν από τους αυτοκράτορες και τον στρατό και απέκτησε ιδιαίτερη σπουδαιότητα κατά την Ύστεροβυζαντινή εποχή για την άμυνα της βυζαντινής πρωτεύουσας, γεγονός που διαπιστώνεται και από τα φρούρια που ήταν διάσπαρτα σε αυτόν.³ Η Νικομήδεια έχει σημειωθεί στον [Πεντιγεριανό Πίνακα](#), που συντάχθηκε γύρω στο έτος 200, στο δρομολόγιο που οδηγούσε από τη Δυτική Ευρώπη, και συγκεκριμένα από το Μπορντώ, στα Ιεροσόλυμα.⁴ Άλλος δρόμος ξεκινούσε από τη Νικομήδεια και διαμέσου του Σαγγαρίου οδηγούσε στην [Αμάσεια](#). Σε αυτήν την οδό, πριν από το 560, είχε οικοδομηθεί γέφυρα από τον [Ιουστινιανό Α'](#) (527-565) και σε αυτήν πιθανώς βρισκόταν το "σιδηρούν πυργίον" (κάστρο της Σιδηράς), έργο του [Αλεξίου Α'](#) (1081-1118) δυτικά της λίμνης Βαάνης (Sapanca).⁵ Η Νικομήδεια συνδεόταν οδικώς και με τη Νίκαια. Η οδός αυτή κατευθυνόταν προς τον Ερίβολο, που μαρτυρείται ως [εμπορείον](#), κατά τον 6ο αιώνα και επέτρεπε την πρόσβαση στη νότια πλευρά του κόλπου της Νικομήδειας. Αργότερα πιθανώς ο δρόμος να

Νικομήδεια (Βυζάντιο)

περιήλθε σε αχρηστία. Το 1097, τμήμα του επισκευάστηκε από τους σταυροφόρους της [Α΄ Σταυροφορίας](#).⁶

3. Ο εμπορικός χαρακτήρας της Νικομηδείας

Το σφραγιστικό υλικό που έχει στη διάθεσή της η σύγχρονη έρευνα αφήνει να διαφανεί η εμπορική δραστηριότητα στην πόλη. Είναι γνωστοί από τις σφραγίδες τους οι **κομμερκτάριοι** Νικομηδείας Σέργιος (8ος αιώνας), Γεώργιος (τέλη 8ου-αρχές 9ου αιώνα) και Ανδρόνικος (τέλη 8ου-αρχές 9ου αιώνα). Άλλη σφραγίδα του 9ου αιώνα, που ανήκει σε κάποιον Ιάκωβο βασιλικό **σπαθάριο** και **ξενοδόχο** Νικομηδείας,⁷ πιστοποιεί την ύπαρξη κρατικού **ξενοδοχείου** κατά τον 9ο αιώνα στην πόλη.⁸ Μεταξύ των ετών 750-760, είναι γνωστός ο φοροεισπράκτορας της περιοχής του κόλπου της Νικομήδειας Αυλικάλαμος,⁹ ενώ έναν αιώνα αργότερα, το **επαρχικό βιβλίο** (περ. 895) αντανakλά την εικόνα της Νικομηδείας ως κέντρου ανεφοδιασμού της πρωτεύουσας.¹⁰

4. Σεισμική δραστηριότητα στη Νικομήδεια

Η περιοχή της Νικομήδειας και ευρύτερα της **Βιθυνίας** εμφανίζει ανά τους αιώνες μεγάλη σεισμική δραστηριότητα.¹¹ Επί Βιτελλίου Αυγούστου (69-70) η Νικομήδεια καταστράφηκε από ισχυρό σεισμό και οικοδομήθηκε εκ νέου με αυτοκρατορική δωρεά. Στις 24 Αυγούστου του 358, επί **Κωνσταντίου Β'** (337-361), σημειώθηκε ισχυρότατος σεισμός στη Νικομήδεια –τον περιγράφει με παραστατικότητα ο **Αμμιανός Μαρκελλίνος**– ο οποίος είχε ως αποτέλεσμα την καταστροφή της πόλης και μεγάλο αριθμό θυμάτων, μεταξύ αυτών και τον τότε επίσκοπο της πόλης Κεκρόπιο. Στις 2 Δεκεμβρίου 363, σημειώθηκε νέος καταστροφικός σεισμός που ολοκλήρωσε την καταστροφή της πόλης. Η Νικομήδεια υπέστη νέα καταστροφή από ισχυρό σεισμό επί **Θεοδοσίου Β'** (408-450), ο οποίος προέβη στη συνέχεια στην ανοικοδόμηση δημόσιων κτηρίων, λουτρών, στοών, θεωρίων (αρένων), ναών, καθώς και του μαρτυρίου του Αγίου Ανθίμου. Επί **Ζήνωνος** (474-491), σημειώθηκε άλλος καταστροφικός σεισμός, ενώ το **554** μαρτυρείται μεγάλης έντασης καταστροφικός σεισμός με μετασεισμικές δονήσεις που διήρκεσαν 40 ημέρες. Πολύ αργότερα, γύρω στο 740, η Νικομήδεια επλήγη από ισχυρό σεισμό και υπέστη και πάλι μεγάλες καταστροφές.¹²

5. Ιστορία της Νικομήδειας

5.1. Πρωτοχριστιανικοί χρόνοι

Η ιστορία της Νικομηδείας συνδέθηκε στενά με την ιστορία του **προτήκτορα** Διοκλή, ο οποίος στις 20 Νοεμβρίου 284 εξελέγη στην πόλη αυτή αυτοκράτορας από τους στρατιωτικούς αξιωματούχους και μετονομάστηκε **Διοκλητιανός** (284-305).¹³ Εκτοτε οι επισκέψεις του στην πόλη ήταν συχνές,¹⁴ έως ότου το 293 κατέστησε τη Νικομήδεια δεύτερη πρωτεύουσα του Ρωμαϊκού κράτους και διέμενε εκεί για μακρά περίοδο. Η πόλη, στην οποία λειτουργούσε νομισματοκοπείο και σπλοποιείο, ανοικοδομήθηκε, κατασκευάστηκαν δημόσια κτήρια και μέγαρα, ναύσταθμος κ.ά., και επιπλέον οχυρώθηκε εκ νέου με τείχος.¹⁵ Το 294 ο Γαλέριος Μαξιμιανός (Galerius Valerius Maximianus) και ο Κωνσταντίος (Flavius Valerius Constantius) αναγορεύτηκαν **καίσαρες** στη Νικομήδεια. Ακολούθησε μια περίοδος κατά την οποία η χριστιανική κοινότητα της πόλης δοκιμάστηκε σκληρά στα πλαίσια των **διωγμών** εναντίον των χριστιανών που κήρυξαν ο Διοκλητιανός, το έτος 303, ο Μαξιμίνος (309-313) και ο **Λικίνιος** (313-324).¹⁶

5.2. Η Νικομήδεια την εποχή του Μεγάλου Κωνσταντίνου (324-337)

Η Νικομήδεια ήταν η πόλη όπου ο **Κωνσταντίνος**, μετέπειτα Α΄ (Μέγας) (324-337), μορφώθηκε υπό την επίβλεψη του Διοκλητιανού (284-305).¹⁷ Μετά τη νίκη του στη Χρυσόπολη το 324, ως μονοκράτορας πλέον εγκαταστάθηκε στη Νικομήδεια. Στη συνέχεια, όμως, η επιλογή εκ μέρους του της **Κωνσταντινούπολης** ως πρωτεύουσας, στην πιο ασφαλή στρατηγική θέση που προσέφερε η παλιά μεγαρική αποικία του **Βυζαντίου**, όσο και η εύνοια που επέδειξε προς τη Νίκαια απέσπασαν από τη Νικομήδεια τον πρωταγωνιστικό ρόλο.¹⁸ Ο Μέγας Κωνσταντίνος ενδεχομένως να ήθελε να αποφύγει το παγανιστικό παρελθόν και την αντιχριστιανική παράδοση της Νικομηδείας. Σε κάθε περίπτωση οι επιλογές του δεν ήταν

Νικομήδεια (Βυζάντιο)

ευνοϊκές για την εξέλιξη της πόλης, ο ίδιος όμως δεν απέκοψε τους δεσμούς του με τη Νικομήδεια, στην οποία διέμενε κατά περιόδους. Το 332 ανακαίνισε τη βασιλική της πόλης και το 337, λίγο πριν από το θάνατό του, βαπτίστηκε χριστιανός από τον μητροπολίτη Ευσέβιο στο **προάστειο** Αχυρών σε ηλικία 65 ετών.¹⁹

5.3. Η Νικομήδεια μέχρι τον 7ο αιώνα

Τον 4ο αιώνα, η Νικομήδεια εξακολουθούσε να αποτελεί κέντρο φιλοσοφικών σπουδών και κλασικής παιδείας. Η ιστορία της συνδέθηκε με τον **Ιουλιανό** (361-363) και τον δάσκαλό του, τον ρήτορα **Λιβάνιο**. Το 344-5, ο νεαρός τότε Ιουλιανός βρέθηκε για σπουδές στη Νικομήδεια κοντά στον ανάδοχό του επίσκοπο Ευσέβιο, έγινε κληρικός αξιωματούχος (διάκονος) της μητρόπολης Νικομηδείας και στην πόλη αυτή άρχισε η μεταστροφή του στην ελληνική φιλοσοφία και θρησκεία από τον Μάξιμο Εφέσου.²⁰ Στη Νικομήδεια υποχρεώθηκε να μεταβεί και ο Λιβάνιος ύστερα από την αποδοκιμασία του από χριστιανούς φιλοσόφους στην Κωνσταντινούπολη και τη Νίκαια. Η διαμονή του στη Νικομήδεια, την οποία ο Λιβάνιος αποκαλεί «μουσείο = τόπος των μουσών», συνδέθηκε με τις καλύτερες αναμνήσεις του λόγω της φιλομάθειας και της φιλόσοφης διάθεσης των Νικομηδέων.²¹ Η ευμάρεια της πόλης, που αντανακλάται στις πηγές, έλαβε τέλος με το σεισμό του 358. Το 362 ο Ιουλιανός (361-363) αμέσως μετά την επίσκεψή του στην πόλη προχώρησε στην ανοικοδόμησή της. Η Νικομήδεια όμως γνώρισε νέα καταστροφή από το σεισμό της 2ας Δεκεμβρίου του 363.²²

Την 1η Μαρτίου 365, με την άφιξη του βυζαντινού στρατού στη Νικομήδεια, ο Ουαλεντινιανός (364-375) αναγόρευσε καίσαρα τον αδελφό του **Ουάλη** (Valens) (379-395) και τον όρισε **tribunus stabuli** Νικομηδείας.²³ Η Νικομήδεια υπήρξε την ίδια περίοδο έδρα των στρατιωτικών επιχειρήσεων του Ουάλη εναντίον του στασιαστή Προκοπίου που είχε καταλάβει τη Νίκαια.²⁴ Μετά τη νίκη του, ο Ουάλης αποφάσισε να γκρεμίσει το τείχος της Χαλκηδόνας για να εκδικηθεί τους υποστηρικτές του Προκοπίου. Η απόφασή του αυτή αναστάτωσε τους κατοίκους των βιθυνικών πόλεων. Πολίτες της Νικομηδείας και της Νικαίας μετέβησαν στην Κωνσταντινούπολη για να αποτρέψουν την εφαρμογή των μέτρων του Ουάλεντος, εφόσον εκτιμήθηκαν ως ολέθρια για το αμυντικό σύστημα της πόλης τους.²⁵

Από τα τέλη του 4ου αιώνα και εξής, η Νικομήδεια υπήρξε για σύντομες περιόδους η έδρα των αυτοκρατόρων, όπως του **Αρκαδίου** κατά τα έτη 397-8 και του **Θεοδοσίου Β'** το 426.²⁶ Η αίγλη της Νικομηδείας ενισχύθηκε επί **Ιουστινιανού Α'** (527-565). Στο έργο του Προκοπίου *Περί Κτισμάτων* μαρτυρείται η ανακαίνιση του **βαλανείου** του **Αντωνίνου**, μετά το σεισμό του 554.²⁷ Μία από τις σημαντικές αποφάσεις του Ιουστινιανού Α' πριν από το 548 που αφορούσαν τη Νικομήδεια ήταν η αλλαγή της διαδρομής του **δρόμου** (ταχυδρομείου), που στο εξής δεν διερχόταν διαμέσου της Νικομηδείας, αλλά παρέκαμπε την πόλη στα δυτικά. Η παράκαμψη της πόλης αντισταθμίστηκε κατά κάποιον τρόπο με την επισκευή της οδού από τη Νικομήδεια προς ανατολάς και την κατασκευή στην ίδια οδό μεγάλης γέφυρας στον Σαγγάριο ποταμό.²⁸ Επίσης με δικό του διάταγμα, το 563, η Νικομήδεια μαζί με άλλες βιθυνικές πόλεις έπαψε να είναι σταθμός των **σχολών** της Ανατολής ύστερα από την εγκατάστασή τους στη Θράκη.²⁹

5.4. Η Νικομήδεια από τον 7ο μέχρι τον 11ο αιώνα

Λίγα είναι γνωστά για τη Νικομήδεια αυτής της περιόδου. Διοικητικά η πόλη ανήκε στο **θέμα Ουγικίου**, από το β' μισό του 7ου αιώνα, και ακολούθως, μετά το 798/9, στο **θέμα Οπτιμάτων**, όπου φαίνεται ότι έπαψε να είναι πρωτεύουσα πόλη.³⁰ Στις αρχές του 7ου αιώνα, στο **Βίο** του Θεοδώρου Συκεώτη, η Νικομήδεια παρουσιάζεται ως ευημερούσα πόλη, τα δε χωριά στην περιφέρειά της ως ιδιαίτερα εύφορα και παραγωγικά. Σε κάποιο βαθμό αποκαλύπτεται η κοινωνική διαστρωμάτωση της πόλης, γίνονται αναφορές σε **σχολάριους**, φαβρικήσιους (δηλαδή οπλοποιούς), κληρικούς και **Εβραίους**. Οι κάτοικοι της Νικομηδείας ενίοτε έφεραν ανώτατα πολιτικά αξιώματα, όπως ο σχολάριος Θεόδωρος που ήταν **κατήρ** Νικομηδείας.³¹

Αντιμετώπισαν όμως οι Νικομηδείς και αντίξοες περιστάσεις. Οι Πέρσες επιδρομείς που έφθασαν μέχρι τη Χαλκηδόνα το 615 και το 626 εικάζεται ότι διήλθαν από τη Νικομήδεια. Το 623, στη Νικομήδεια στάθμευσαν τα βυζαντινά στρατεύματα υπό τον **Ηράκλειο** (610-641) για τον εορτασμό του Πάσχα, στα πλαίσια της εκστρατείας του εναντίον των Περσών.³² Νομίσματα της Νικομηδείας δεν χρονολογούνται στο διάστημα μεταξύ των ετών 617/8 - 625/6. Η διακοπή κοπής

Νικομήδεια (Βυζάντιο)

νομισμάτων ενδεχομένως συνδέεται με τις περσικές επιδρομές. Το [νομισματοκοπέιο](#) της πόλης επαναλειτούργησε για ένα μικρό χρονικό διάστημα από το 626/7 μέχρι το 630 περίπου.³³ Το 640 πάντως το σπλοστάσιο της Νικομήδειας εξακολουθούσε να παράγει όπλα.³⁴ Η Νικομήδεια φαίνεται πως δεν επηρεάστηκε από την επιδημία πανώλης που ενέσκηψε στην Κωνσταντινούπολη το έτος 747, εφόσον σε αυτήν κατέφυγε ο [Κωνσταντίνος Ε'](#) (741-775) για να μην προσβληθεί από το λοιμό.³⁵

Η Νικομήδεια αναφέρεται συχνά στις πηγές του 9ου αιώνα. Μια εικόνα της κοινωνικής πρόνοιας για τον φτωχό πληθυσμό της Νικομήδειας δίνει ο Βίος του Θεοφυλάκτου, [μητροπολίτη Νικομηδείας](#) μεταξύ των ετών 800 και 815, ο οποίος φρόντισε με ποικίλους τρόπους τους απόρους.³⁶ Γύρω στο 845, η Νικομήδεια περιγράφηκε από τον Ibn Khordadbeh ως σταθμός στην οδό που οδηγούσε από τις ανατολικές περιοχές στην Κωνσταντινούπολη, οδός όμως που στις μέρες του ήταν κατεστραμμένη.³⁷

6. Οι μαρτυρίες για τη στρατιωτική σημασία της Νικομηδείας

6.1. Η Νικομήδεια ως στρατιωτική βάση από τον 7ο αιώνα και εξής

Η Νικομήδεια συνδέθηκε με μεγάλο αριθμό σημαντικών στρατιωτικών γεγονότων λόγω της σπουδαίας στρατηγικής της θέσης. Υπήρξε βάση για τις στρατιωτικές επιχειρήσεις του [Ιουστινιανού Β'](#) (α. 685-695, β. 705-711) εναντίον των Αράβων, οι οποίοι το 709 είχαν καταλάβει τα [Τύανα](#) και επιχειρούσαν επιδρομές στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Τότε, λόγω των στρατιωτικών αναγκών, η υποδοχή του πάπα Ρώμης Κωνσταντίνου (708-715) έγινε στη Νικομήδεια και όχι στην Κωνσταντινούπολη, όπως προβλεπόταν.³⁸ Το 716, ο [Λέων Γ'](#) (717-741), μετά την ανακήρυξή του σε αυτοκράτορα στο [Αμόριο](#), μετέβη στη Νικομήδεια, όπου συνέλαβε τον γιο του Θεοδοσίου Γ' (715-717) και την αυτοκρατορική συνοδεία. Το 718, κατά τη διάρκεια της πολιορκίας της Κωνσταντινούπολης, οι Άραβες επέδραμαν μέχρι τη Νικομήδεια και τη Νίκαια, αλλά αποκρούστηκαν επιτυχώς από τους Βυζαντινούς, που είχαν οχυρωθεί στα όρη Λίβο και Σόφωνα. Το 743, η Νικομήδεια διετέλεσε κέντρο επιχειρήσεων του σφετεριστή [Αρτάβασδου](#) (741-743). Εκεί, το 746, ο γιος του τελευταίου [μονοστράτηγος](#) Νικήτας αποκεφαλίστηκε από τον Κωνσταντίνο Ε' (741-775).³⁹

6.2. Η Νικομήδεια ως στρατιωτική βάση κατά τον 11ο αιώνα

Το 1057, η Νικομήδεια υπήρξε η βάση των στρατευμάτων του αυτοκράτορα Μιχαήλ ΣΤ' (1056-7) για την αντιμετώπιση του [Ισαάκιου Κομνηνού](#) (1055-1056). Μετά την ήττα των αυτοκρατορικών στρατευμάτων, ο Ισαάκιος μετέβη στη Νικομήδεια, όπου έγιναν οι διαπραγματεύσεις με την πρεσβεία του Μιχαήλ ΣΤ' από την Κωνσταντινούπολη. Μετά την ήττα στο [Μαντζικέρτ](#) το 1071, επιταχύνθηκε η προέλαση των [Σελτζούκων](#) προς τη βυζαντινή πρωτεύουσα κυρίως από την οδό μέσω της Νικομήδειας. Στην περιοχή αυτή, το 1073, δέχθηκε επίθεση από Σελτζούκους ο μετέπειτα αυτοκράτορας Αλέξιος Α' Κομνηνός (1081-1118) κατά την επιστροφή του από την [Άγκυρα](#) προς την Κωνσταντινούπολη. Την επόμενη χρονιά, ο [Roussel de Bailleul](#), ο οποίος αποσκοπούσε στην ίδρυση δικής του ηγεμονίας στη Μικρά Ασία και είχε προβεί στην πολιορκία των πόλεων κατά μήκος του Σαγγαρίου, κατέλαβε τη Νικομήδεια και προωθήθηκε μέχρι τη Χρυσούπολη. Το 1078, η Νικομήδεια μαζί με τις άλλες βιθυνικές πόλεις συνέπραξε με τον στασιαστή και μετέπειτα αυτοκράτορα [Νικηφόρο Γ'](#) Βοτανειάτη (1078-1081). Το 1080, η Νικομήδεια απέμεινε η μοναδική βυζαντινή βάση δεδομένης της [παράδοσης της Νίκαιας](#) και άλλων βυζαντινών πόλεων στους Σελτζούκους από τον στασιαστή [Νικηφόρο Μελισσηνό](#).⁴⁰

6.3. Η Νικομήδεια ως στρατιωτική βάση την εποχή των Κομνηνών

Η [δυναστεία των Κομνηνών](#) (1081-1185) έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στην αμυντική οργάνωση των πόλεων της Μικράς Ασίας, επιδιόμονη στην κατασκευή οχυρών, για την αποτροπή συνεχών εχθρικών επιδρομών. Στη Νικομήδεια οχυρώθηκε ο λόφος της ακρόπολης. Το 1081, ο Αλέξιος Α' Κομνηνός (1081-1118) κατάφερε να θέσει πλήρως υπό τον βυζαντινό έλεγχο τον κόλπο της Νικομήδειας. Το 1087, η Νικομήδεια περιήλθε προσωρινά στα χέρια των Σελτζούκων, και τρία χρόνια αργότερα, το 1090, επανακτήθηκε από τους Βυζαντινούς. Η περιοχή γύρω από τη Νικομήδεια οχυρώθηκε με φρούρια, όπως αυτά στην Κιβωτό (Civetot) και δυτικά της λίμνης Βαάνης (Sapanca). Το 1116, κατά την τελευταία εκστρατεία του Αλεξίου Α' Κομνηνού

Νικομήδεια (Βυζάντιο)

εναντίον των Σελτζούκων, η Νικομήδεια και τα περίχωρά της αποτέλεσαν στρατιωτική βάση και κέντρο ανασύνταξης των βυζαντινών στρατιωτικών δυνάμεων,⁴¹ και λίγο αργότερα, το έτος 1123, ο πληθυσμός της ευρύτερης περιοχής της Νικομήδειας ενισχύθηκε από την εγκατάσταση Σέρβων αιχμαλώτων, στους οποίους παραχωρήθηκε γη.⁴² Το 1158, κατοχυρώθηκαν με **χρυσόβουλλο λόγο** τα περιουσιακά στοιχεία μονών στην περιοχή της Νικομήδειας.⁴³ Το 1179, ο **Μανουήλ Α'** Κομνηνός (1143-1180) διήλθε από τη Νικομήδεια κατευθυνόμενος προς την Κλαυδιούπολη, η οποία απειλούνταν από τους Σελτζούκους. Μετά τον πρόωγο θάνατο του Μανουήλ Α', το 1180, και την άνοδο στο θρόνο του ανήλικου γιου του Αλεξίου Β' (1180-1183) υπό την κηδεμονία της μητέρας του Μαρίας της Αντιοχείας, επήλθε εσωτερική ανωμαλία με την εκδήλωση στασιαστικών κινημάτων και παραμέληση των εξωτερικών κινδύνων. Οι πληθυσμοί των μικρασιατικών πόλεων βαρύνονταν πολύ από τη φορολογία και τους συνεχείς πολέμους. Το 1182, τα προάστια της Νικομήδειας συντάχτηκαν με τον μετέπειτα αυτοκράτορα **Ανδρόνικο Α'** Κομνηνό (1183-1185) στα πλαίσια της αντιπαράθεσής του με τη Μαρία της Αντιοχείας.⁴⁴ Η πόλη όμως της Νικομήδειας, όπου έδρευε ισχυρή αυτοκρατορική φρουρά, δεν συνεργάστηκε μαζί του.

6.4. Η Νικομήδεια ως στρατιωτική βάση στα πλαίσια των Σταυροφοριών

Η Νικομήδεια υπήρξε σταθμός των σταυροφόρων και αναφέρεται ως σημαντικός λιμένας ανεφοδιασμού κατά την περίοδο των σταυροφοριών. Το 1096 ο Πέτρος ο Ερημίτης (Pierre l' Hermite), στα πλαίσια της Α' Σταυροφορίας, στρατοπέδευσε στη Νικομήδεια στο δρόμο προς την Κιβωτό (Civetot), ενώ την επόμενη χρονιά τα εναπομεινάντα στρατεύματά του ενώθηκαν με το κύριο σώμα των σταυροφόρων που διήλθαν από εκεί.⁴⁵ Ο Στέφανος του Blois αναφέρει την περίοδο αυτή τη Νικομήδεια ως "urbem desolatam a Turchis".⁴⁶

Το 1101, υπήρξε απόπειρα για μια νέα, ατυχή όμως, σταυροφορία από πολυάριθμα αλλά χωρίς συνοχή στρατεύματα, προερχόμενα κυρίως από τη Λομβαρδία και τη Γαλλία. Οι σταυροφόροι διήλθαν τότε από τη Νικομήδεια, αλλά συνεντρίβησαν αργότερα μεταξύ της Αμάσειας και της **Σεβάστειας** από τους Σελτζούκους. Μέσω Νικομήδειας διαπεραιώθηκε και ο Γουλιέλμος της Ακουιτάνης (Guillaume d'Aquitaine).⁴⁷ Το 1147, στα πλαίσια της Β' Σταυροφορίας, διήλθαν από τη Νικομήδεια τα στρατεύματα του Κορράδου (Conrad) και του Λουδοβίκου Ζ'.⁴⁸ Ο Odo de Deuil, ιστορικός της Β' Σταυροφορίας, παρουσιάζει τη Νικομήδεια ως κατεστραμμένη πλην σημαντική πόλη.⁴⁹

7. Η Νικομήδεια στα τέλη του 12ου – αρχές 13ου αιώνα

Το 1198, η Νικομήδεια εμφανίζεται ως «επαρχία» στο χρυσόβουλλο του Βυζαντινού αυτοκράτορα **Αλεξίου Γ' Αγγέλου** (1195-1203) με τα παραχωρούμενα στους Βενετούς προνόμια. Είναι ασαφής η σημασία του όρου «επαρχία» Νικομηδείας με τον οποίο ενδεχομένως αποδόθηκε στα ελληνικά ο λατινικός όρος «provincia». Ομοίως αναφέρεται και στην **Partitio Romaniae** (1203-4) μεταξύ των περιοχών δικαιοδοσίας των Οπτιμάτων και της «επαρχίας» Ταρσίας ανατολικά του Σαγγαρίου.⁵⁰

8. Η Νικομήδεια μετά το 1204

Η περιοχή της Νικομήδειας υπήρξε πεδίο μαχών μετά την κατάλυση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας από τους σταυροφόρους της **Δ' Σταυροφορίας**, το 1204. Οι Λατίνοι κατέλαβαν αμαχητί τη Νικομήδεια, επειδή οι Βυζαντινοί, όταν πληροφορήθηκαν πως πλησιάζουν οι σταυροφόροι υπό την ηγεσία του Macaire de Sainte-Menehould, εγκατέλειψαν την πόλη. Τον Μάρτιο του 1205, οι Λατίνοι αποχώρησαν από τη Νικομήδεια,⁵¹ η οποία περιήλθε στο εξής στη σφαίρα επιρροής του **Θεόδωρου Α' Λασκάρως** (1205-1221). Διαμάχες στην περιοχή προκαλούνταν και μεταξύ των Βυζαντινών διεκδικητών της αυτοκρατορικής εξουσίας. Γύρω στο 1205, στρατεύματα από την **αυτοκρατορία της Τραπεζούντας** πολιορκήσαν τη Νικομήδεια από ξηρά και θάλασσα, προχωρώντας σε λεηλασίες στις γύρω περιοχές. Η πολιορκία λύθηκε με την παρέμβαση του Θεόδωρου Α' Λασκάρως, ο οποίος νίκησε τον **Αββίδ Κομνηνό** (1222-1235) της Τραπεζούντας.⁵²

Το 1206, οι Λατίνοι κατέκτησαν την περιοχή από τη Θυνία μέχρι τη Νικομήδεια. Η Νικομήδεια θα δινόταν στον Thierry de Los από τον Ερρίκο του Hainault (1206-1216), ο οποίος μετέβη στην πόλη το φθινόπωρο και προέβη στην οχύρωση του ναού

Νικομήδεια (Βυζάντιο)

της Αγίας Σοφίας με τείχος.⁵³ Με συμφωνία του 1207, η Νικομήδεια επανήλθε στον Θεόδωρο Α' Λάσκαρι. Πιο συγκεκριμένα, τον Μάιο του 1207, οι Λατίνοι, που σκόπευαν να επιτεθούν στη Βιθυνία, αιφνιδιάστηκαν από τους Βυζαντινούς υπό την ηγεσία του Θεόδωρου Α' Λασκάρως. Οι Λατίνοι υπέστησαν μεγάλες απώλειες και κατέφυγαν στην Αγία Σοφία της Νικομήδειας. Ο Ερρίκος του Hainault έστειλε ενισχύσεις που οχυρώθηκαν σε τοποθεσία κοντά στη Νικομήδεια, ενώ ο Θεόδωρος Α' Λάσκαρις κατευθύνθηκε προς τη Νίκαια και εκεί απέστειλε πρέσβεις για να διαπραγματευτούν διετή ανακωχή. Έθετε ως προϋπόθεση για την απελευθέρωση των Λατίνων αιχμαλώτων την εγκατάστασή του στο κάστρο του ναού της Αγίας Σοφίας στη Νικομήδεια.⁵⁴

Η Νικομήδεια πιθανώς να περιήλθε στα χέρια των Λατίνων το 1211, μετά την ήττα των Βυζαντινών στον ποταμό Ρύνδακο (Orhaneli), αν και δεν υπάρχει σχετική αναφορά στις πηγές. Το 1224, στη συνθήκη του [Ιωάννη Γ' Βατάτζη](#) (1221-1254) με τους Λατίνους στις Πηγές, οι Λατίνοι κρατούν τις περιοχές που γειτνιάζουν με τη Νικομήδεια, η οποία πιθανώς να επανήλθε στους Βυζαντινούς. Από το 1241, η Νικομήδεια αναφέρεται ως βάση των Βυζαντινών εναντίον των Λατίνων. Το 1246, ο Ιωάννης Γ' Βατάτζης ξεκινώντας από τη Νικομήδεια πολιορκήσε επιτυχώς τη Δακίβυζα (Gebze) σε βάρος των Λατίνων, και την επόμενη χρονιά έκανε προετοιμασίες για στρατιωτική επιχείρηση εναντίον των Λατίνων στην Κωνσταντινούπολη.⁵⁵

Η καθημερινή ζωή στη Νικομήδεια είναι ελάχιστα γνωστή αυτή την περίοδο. Το 1214, σχολιάζεται το φαινόμενο της πειρατείας στον κόλπο της Νικομηδείας από τον Μεσαρήτη με αφορμή ταξίδι του από τη Νίκαια στην Κωνσταντινούπολη. Η Νικομήδεια υπήρξε τόπος γέννησης του [Μάξιμου Πλανούδη](#), του οποίου σώζεται επιστολή στον μητροπολίτη Νικομηδείας προκειμένου να βρεθεί κατάλυμα στην πόλη για ηλικιωμένη συγγενή του.

9. Η Νικομήδεια κατά το 14ο αιώνα

Στα τέλη του 13ου και στις αρχές του 14ου αιώνα, η Νικομήδεια παρέμενε το πιο ισχυρό κάστρο της Βιθυνίας, το οποίο εξασφάλιζε τη μεταφορά τροφίμων και προϊόντων στη βυζαντινή πρωτεύουσα μέσω του Αστακηνού κόλπου. Παράλληλα, γνώρισε μια περίοδο πνευματικής ανάπτυξης με κύριο εκπρόσωπο τον Ιωάννη μητροπολίτη Νικομηδείας και μετέπειτα μητροπολίτη [Ηράκλειας](#), θείο του [Νικηφόρου Γρηγορά](#).⁵⁶

Το 1301-2, Οθωμανοί είχαν προωθηθεί στην περιοχή της Νικομηδείας και απέκλεισαν τις χερσαίες οδούς επικοινωνίας με τις άλλες πόλεις. Ο πολυάριθμος στρατός τους, ο οποίος συνεχώς ενισχυόταν, στρατοπέδευσε στην εύφορη και πυκνοκατοικημένη περιοχή της Νικομηδείας και διενεργούσε συστηματικά λεηλασίες. Οι κάτοικοι που είχαν ζητήσει καταφύγιο στην πόλη της Νικομηδείας έπρεπε να επιλέξουν είτε να αντιμετωπίσουν άμεσα τον οθωμανικό στρατό ή να υπομείνουν τις λεηλασίες και συνακόλουθα τους λιμούς, από έναν αντίπαλο που συνεχώς αυξανόταν αριθμητικά και ενισχυόταν στρατιωτικά. Στις 27 Ιουλίου 1302 διεξήχθη μάχη μεταξύ των Βυζαντινών υπό την ηγεσία του [εταρειάρχου Μουζάλωνος](#) και των Οθωμανών υπό την ηγεσία του Οσμάν (Osman) στο Βαφέα (Koyun Hisar), χωριό σε απόσταση 5 χιλιομέτρων από τη Νικομήδεια. Ο βυζαντινός στρατός υπέστη βαρύτερη ήττα και τράπηκε σε φυγή. Οι Οθωμανοί προχώρησαν σε επιδρομές στη Βιθυνία έως τις ακτές του Βοσπόρου.⁵⁷ Ο αυτοκράτορας [Ανδρόνικος Β' Παλαιολόγος](#) (1282-1328), ο οποίος αδυνατούσε λόγω ελλείψεως ισχυρών στρατιωτικών δυνάμεων να έλθει σε άμεση αντιπαράθεση με τους Οθωμανούς, χρησιμοποίησε ως διπλωματική λύση το τέχνασμα της επιγαμίας με τους αντιπάλους. Η θυγατέρα ενός εκχριστιανισμένου Μογγόλου, του Κουζίμπαζις (Kuzim Pasha), νυμφεύθηκε τον Σολυμάμπαζιν, αρχηγό υπολογίσιμων οθωμανικών δυνάμεων, και ο Κουζίμπαζις διορίστηκε κυβερνήτης Νικομηδείας. Η προσπάθεια αυτή δεν έφερε μόνιμα αποτελέσματα. Το 1304, ο οπλαρχηγός Αλή, γιος του Αμούρ, πέρασε τον Σαγγάριο και προέβη σε λεηλασίες στη Μεσοθυνία. Η Νικομήδεια υπέφερε στη συνέχεια από λιμό και λειψυδρία, παράλληλα απομονωνόταν όλο και περισσότερο και ήταν εκτεθειμένη στους εχθρούς.⁵⁸

Το 1333, οι Οθωμανοί πολιορκήσαν τη Νικομήδεια. Ο αυτοκράτορας [Ανδρόνικος Γ'](#) (1328-1341) έφθασε με πλοία στη Νικομήδεια και ήλθε σε διαπραγματεύσεις με τον Ορχάν. Ο αυτοκράτορας αποφάσισε να του πληρώνει 12.000 υπέρπυρα κάθε χρόνο για τα κάστρα της Μεσοθυνίας, από τη Νικομήδεια μέχρι τη βυζαντινή πρωτεύουσα. Το 1334 απειλήθηκε εκ νέου από τους Οθωμανούς, αλλά άντεξε την πολιορκία, συνεπεία της φυσικά οχυρής θέσης της, της ισχυρής οχύρωσης και της εισαγωγής εφοδίων από τον Ανδρόνικο Γ'. Κατά την πολιορκία όμως του 1337 οι κάτοικοι καταβλήθηκαν από την αστία και

Νικομήδεια (Βυζάντιο)

η Νικομήδεια παραδόθηκε στους Οθωμανούς.⁵⁹

10. Μνημεία – οχυρωματικά έργα

Η εικόνα που δίνεται για τη Νικομήδεια από τις ιστορικές πηγές είναι αυτή μιας μεγαλοπρεπούς πόλης με μεγάλους δρόμους, κιονοστοιχίες, δημόσια κτήρια και τείχη. Εκτός των τειχών υπήρχαν προάστια και μονές. Περιορισμένες ανασκαφές έχουν γίνει μόνο στη δυτική πλευρά της πόλης με αφορμή την οικοδόμηση εργοστασίου χαρτοποιίας. Στην περιοχή αυτή ανασκάφηκαν λουτρά με μαρμάρινες επενδύσεις, οικίες, μία περιστυλιη αυλή και ένα σύνολο καταστημάτων κοντά στην παραλία, που χρονολογούνται στον πρώιμο 4ο αιώνα. Η κατασκευή των οικοδομημάτων αυτών ήταν τόσο συμπαγής ώστε χρησιμοποιήθηκε δυναμίτης για την απομάκρυνση των θεμελίων τους.⁶⁰ Στη Νικομήδεια δεν σώζονται κατάλοιπα της κοσμικής ή της εκκλησιαστικής αρχιτεκτονικής. Διατηρείται όμως μεγάλο μέρος των οχυρώσεών της, με φάσεις από την ελληνιστική εποχή μέχρι και την οθωμανική κατάκτηση. Τα τείχη της πρωτοβυζαντινής πόλης, που ανεγέρθηκαν επί Διοκλητιανού (284-305), εκτείνονταν από τους λόφους μέχρι την παραλία και συνέπιπταν σε κάποια σημεία με τα παλαιότερα ελληνιστικά. Μετά την ίδρυση της Κωνσταντινούπολης, τα τείχη δεν διατηρήθηκαν σε όλο τους το μήκος εξαιτίας των υψηλών δαπανών συντήρησης. Σε καλύτερη κατάσταση σώζονται στις μέρες μας τα τείχη του βυζαντινού κάστρου στο λόφο κυρίως από την εποχή των Κομνηνών, αλλά και με μεταγενέστερες φάσεις (12ος-14ος αιώνας).⁶¹

1. Συνέκδημος Ιεροκλή, *Le Synekdèmos d' Hiérokès*, επιμ. E. Honigmann (Bruxelles 1939), σελ. 33, 691.3.
2. Για την αντιπαράθεση των δύο πόλεων στην αρχαιότητα, όπου υπάρχει αναφορά νομισμάτων και πηγών, βλ. Robert, L., "La titulature de Nicée et Nicomédie: la gloire et la haine", *Harvard Studies in Classical Philology* 81 (1977), σελ. 1-39, ιδ. σελ. 3, 5, 21.
3. Lefort, J. "Les communications entre Constantinople et la Bithynie", στο Mango, C. – Dagron, G. (επιμ.), *Constantinople and its Hinterland, Papers from the 27th Spring Symposium of Byzantine Studies*, Oxford, April 1993 (London 1995), σελ. 207-218, ιδ. σελ. 215. Βλ. επίσης Ramsay, W., *The Historical Geography of Asia Minor* (London 1890, Amsterdam 1962), σελ. 197, 205. Στις βυζαντινές πηγές βρίσκουμε συχνά πληροφορίες για την επικοινωνία της Νικομήδειας με την Κωνσταντινούπολη· Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος, *Προς τον ίδιον υιόν Ρωμανόν, Constantine Porphyrogenitus De Administrando Imperio*, επιμ. G. Moravcsik – R. J. H. Jenkins (CFHB 1, Washington D. C. 1967), σελ. 248 §51· Θεοφύλακτος Αχρίδος, *Theophylacti Achridensis Epistulae, Lettres*, επιμ. P. Gautier (CFHB 16, Thessalonique 1980), αρ. 4· Βραχέα Χρονικά, *Chronica Byzantina Breviora*, επιμ. P. Schreiner (CFHB 12, Wien 1975), αρ. 8/27· Ιωάννης Καντακουζηνός, *Ioannis Cantacuzeni Eximperatoris Historiarum Libri IV 1*, επιμ. L. P. Schopen (CSHB, Bonnae 1831), σελ. 446-8.
4. Bosio, L. (επιμ.), *La Tabula Peutingeriana, una descrizione pittorica del mondo antico* (Rimini 1983), Segm. VIII. 2· Lefort, J. "Les communications entre Constantinople et la Bithynie", στο Mango, C. – Dagron, G. (επιμ.), *Constantinople and its Hinterland, Papers from the 27th Spring Symposium of Byzantine Studies*, Oxford, April 1993 (London 1995), σελ. 207-218, ιδ. σελ. 215.
5. Προκόπιος, *Περί κτισμάτων, Procopii Caesariensis opera omnia, IV: De Aedificiis*, επιμ. J. Haury – G. Wirth (Leipzig 1964), σελ. 154-5 (V. 3. 8-11)· Άννα Κομνηνή, *Anne Comnène Alexiade 2*, επιμ. B. Leib (Paris 1943), σελ. 205-6· Lefort, J. "Les communications entre Constantinople et la Bithynie", στο Mango, C. – Dagron, G. (επιμ.), *Constantinople and its Hinterland, Papers from the 27th Spring Symposium of Byzantine Studies*, Oxford, April 1993 (London 1995), σελ. 207-218, ιδ. σελ. 216.
6. Βίος Θεοδώρου Συκεώνος, *Vie de Théodore de Sykéon*, επιμ. A.J. Festugière (Subsidia Hagiographica 48, Bruxelles 1970), σελ. 130 § 157· Βίος Νικήτα, επιμ. D. Papachrysanthou, "Un Confesseur du Second Iconoclasm. La Vie du patrice Nicéas", *Travaux et Mémoires* 3 (1968), σελ. 309-351, ιδ. σελ. 329 §4· Lefort, J. "Les communications entre Constantinople et la Bithynie", στο Mango, C. – Dagron, G. (επιμ.), *Constantinople and its Hinterland, Papers from the 27th Spring Symposium of Byzantine Studies*, Oxford, April 1993 (London 1995), σελ. 207-218, ιδ. σελ. 216-7 και σελ. 216 σημ. 59: ενδέχεται ο Ερίβολος να ταυτίζεται με το τοπωνύμιο Αήρ της *Αλεξιάδας*.
7. Zacos, G. – Vegler, A. (επιμ.), *Byzantine Lead Seals 1/2* (Basel 1972), αρ. 1599 (ο Σέρργος), αρ. 1411 A (ο Ανδρόνικος), αρ. 1995 (ο Ιάκωβος)· Schlumberger, G. (επιμ.), *Sigillographie de l'empire byzantin* (Paris 1884), σελ. 246 αρ. 1 (ο Γεώργιος).

Νικομήδεια (Βυζάντιο)

8. Για τους ξενοδόχους, βλ. Τακτικά πρωτοκαθεδρίας, Οικονομίδης, Ν. (επιμ.), *Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècles* (Paris 1972), σελ. 123, 318. Ο Foss αναρωτιέται για το ξενοδοχείο μήπως σχετιζόταν με το φιλανθρωπικό έργο του Θεοφυλάκτου Νικομηδείας (ca 800-815) ή επρόκειτο για το πτωχοκομείο που ήταν γνωστό ήδη από την ύστερη αρχαιότητα, βλ. Foss, C., "Nicomedia and Constantinople", στο Mango, C. – Dagron, G. (επιμ.), *Constantinople and its Hinterland, Papers from the 27th Spring Symposium of Byzantine Studies*, Oxford, April 1993 (London 1995), σελ. 181-190, ιδ. σελ. 188.
9. Βίος Στεφάνου Νέου, *La Vie d' Etienne le Jeune par Etienne le Diacre*, επιμ. M.F. Auzepy (Birmingham Byzantine, Ottoman and Modern Greek Studies 3, Birmingham 1997), §32 στ. 25-30.
10. Επαρχικών Βιβλίο, *Das Eparchenbuch Leons des Weisen*, επιμ. J. Koder (CFHB 33, Wien 1991), σελ. 124, 15.3.
11. Βλ. Ευαγγελάτου-Νοταρά, Φλ. , «Σεισμοί στη Μικρά Ασία (6ος-12ος αι.)», στο *Η Βυζαντινή Μικρά Ασία (6ος-12ος αι.)* (IBE/EIE, Διεθνή Συμπόσια 6, Αθήνα 1998), σελ. 197-214, ιδ. σελ. 198-9.
12. Πρβ. τον (βοηθητικό) «Κατάλογο σεισμών που έπληξαν τη Νικομήδεια μέχρι τον 9ο αιώνα με βάση τις αναφορές των πηγών».
13. Foss, C., "Nicomedia and Constantinople", στο Mango, C. – Dagron, G. (επιμ.), *Constantinople and its Hinterland, Papers from the 27th Spring Symposium of Byzantine Studies*, Oxford, April 1993 (London 1995), σελ. 181-190, ιδ. σελ. 182, σημ. 2, σελ. 183· *Lactantius, De Mortibus Persecutorum*, επιμ. J. L. Creed (Oxford 1984), σελ. 31 § 19, σελ. 100, σημ. 4. Βλ. Foss, C., *Survey of Medieval Castles of Anatolia II, Nicomedia* (The British Institute of Archaeology at Ankara, Monograph 21, Ankara 1996), σελ. 2, σημ. 5.
14. Πασχάλιον Χρονικόν, *Chronique Pascale*, επιμ. L. Dindorf (CSHB, Bonn 1832), σελ. 511, 512. Πρβ. Πασχάλιον Χρονικόν, *Chronicon Pascale 284-628 AD*, επιμ. M. Whitby – M. Whitby (Liverpool 1989), σελ. 2.
15. Foss, C., "Nicomedia and Constantinople", στο Mango, C. – Dagron, G. (επιμ.), *Constantinople and its Hinterland, Papers from the 27th Spring Symposium of Byzantine Studies*, Oxford April 1993 (London 1995), σελ. 181-190, ιδ. σελ. 182, σημ. 2, σελ. 183.
16. Βλ. Στεφανίδου, Σ., *Εκκλησιαστική Ιστορία* (Αθήνα 1978), σελ. 18-23, 134-5· Foss, C., *Survey of Medieval Castles of Anatolia, II, Nicomedia* (The British Institute of Archaeology at Ankara, Monograph 21, Ankara 1996), σελ. 3, σημ. 15, 16, σελ. 4· Συνέκδημος Ιεροκλή, *Le Synekdhèmos d' Hiéroklys*, επιμ. E. Honigmann (Bruxelles 1939), σελ. 33, 691.3.
17. Φώτιος, βιβλιοθήκη, *Photius Bibliothèque* 1, επιμ. R. Henry (Paris 1959), σελ. 61 αρ. 62 στ. 38-40. Υπήρξε μαθητής του χριστιανού Λακτάντιου (Lactantius)· βλ. Foss, C., "Nicomedia and Constantinople" στο Mango, C. – Dagron, G. (επιμ.), *Constantinople and its Hinterland, Papers from the 27th Spring Symposium of Byzantine Studies*, Oxford, April 1993 (London 1995), σελ. 181-190, ιδ. σελ. 182.
18. Foss, C., "Nicomedia and Constantinople", στο Mango, C. – Dagron, G. (επιμ.), *Constantinople and its Hinterland, Papers from the 27th Spring Symposium of Byzantine Studies*, Oxford, April 1993 (London 1995), σελ. 181-190, ιδ. σελ. 183.
19. Ιωάννης Μαλάλας, *Ioannis Malalae Chronographia*, επιμ. I. Thurn (CFHB 35, Berlin 2000), σελ. 248 §14· Γεώργιος Μοναχός, *Georgius Monachus Chronicon* 2, επιμ. C. de Boor (Stuttgart 1904, ανατ. 1978), σελ. 525· Βίος Κωνσταντίνου, *Eusebius Werke, Über das Leben des Kaisers Konstantin, Die Griechischen Christlichen Schriftsteller der ersten Jahrhunderte*, επιμ.-μτφρ. F. Winkelmann (Berlin 1975), σελ. 145-6 (4. 62)· R.W. Burgess, "Ἀχρῶν or Προαστείον? The Location and Circumstances of Constantine's Death", *JTS* ns 50 (1999), σελ. 153-161
20. *Ammiani Marcellini, Rerum Gestarum Libri qui supersunt* 2, επιμ. E. H. Warmington (London 1935, ανατ. 1971), σελ. 243-245 (XXII, 9)· (Σκουταριώτης) «Ανωνύμου Σύνοψης Χρονική», στο K. Ν. Σάθας (επιμ.) *Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη* 7 (Παρίσι 1894, ανατ. Αθήνα 1972), σελ. 56· Λιβάνιος, *Libanios Selected Works* 1, επιμ. A.F. Norman (London 1969), σελ. 286-290 (Oratio 18. 13-17).
21. Λιβάνιος, αυτοβιογραφία, *Libanios, Autobiographie* 1 (Discours 1), επιμ. J. Martin – P. Petit (Paris 1979), σελ. 118 -119 § 48, σελ. 120 § 53, σελ. 121 §55.
22. Λιβάνιος, αυτοβιογραφία, *Libanios, Autobiographie* 1 (Discours 1), επιμ. J. Martin – P. Petit (Paris 1979), σελ. 123 §61. Βλ. επίσης Foss, C., *Survey of Medieval Castles of Anatolia II, Nicomedia* (The British Institute of Archaeology at Ankara, Monograph 21, Ankara 1996), σελ. 6. Κείμενο γύρω στο 350, το Expositio Totius mundi et gentium §49.(non vidi, = ό.π.). Ανάγλυφο του 351 απεικονίζει τις πέντε μεγαλύτερες πόλεις της αυτοκρατορίας με τη Ρώμη στο κέντρο πλασιωμένη από τη Νικομήδεια και την Κωνσταντινούπολη, βλ. σχετικά Toynbee, A., "Roma and Constantinopolis in Late Antiquity

Νικομήδεια (Βυζάντιο)

- Art from 312-365", *Journal of Roman Studies* 37 (1947), σελ. 142· Foss, C., "Nicomedia and Constantinople", στο Mango, C. – Dagron, G. (επιμ.), *Constantinople and its Hinterland, Papers from the 27th Spring Symposium of Byzantine Studies*, Oxford April 1993 (London 1995), σελ. 181-190, ιδ. σελ. 184, σημ. 13. Πρβ. τον (βοηθητικό) «Κατάλογο σεισμών που έπληξαν τη Νικομήδεια μέχρι τον 9ο αιώνα με βάση τις αναφορές των πηγών».
23. *Ammiani Marcellini, Rerum Gestarum Libri qui supersunt* 2, επιμ. E. H. Warmington (London 1935, ανατ. 1971), σελ. 585 (XXVI, 4).
24. *Ammiani Marcellini, Rerum Gestarum Libri qui supersunt* 2, επιμ. E. H. Warmington (London 1935, ανατ. 1971), σελ. 623 (XXVI, 8).
25. Σωκράτης σχολαστικός, *Socratis Historia Ecclesiastica*, στο Migne, J. P. (επιμ.), *Patrologiae cursus completus, Series Graeca* 67 (Paris 1857-1866), στήλ. 476-7 (IV.8).
26. Foss, C., *Survey of Medieval Castles of Anatolia II, Nicomedia* (The British Institute of Archaeology at Ankara, Monograph 21, Ankara 1996), σελ. 11, σημ. 58, όπου και βιβλιογραφία.
27. Προκόπιος, Περί κτισμάτων, *Procopii Caesariensis opera omnia, IV: De Aedificiis*, επιμ. J. Haury – G. Wirth (Leipzig 1964), σελ. 154,5 (V, 3, 7).
28. Οι αγγελιαφόροι μετέβαιναν από την Κωνσταντινούπολη στη Χαλκηδόνα, κατόπιν στη Δακίβυζα, αποβιβάζονταν ακολούθως στο λιμένα της Ελενούπολης και διένυαν απευθείας την απόσταση μέχρι τη Νίκαια, παρακάμπτοντας έτσι τη Νικομήδεια. Προκόπιος, Απόκρυφος ιστορία, *Procopius, Historia Arcana*, επιμ. J. Haury (Leipzig 1906), σελ. 30. 8-11. Βλ. Foss, C., *Survey of Medieval Castles of Anatolia II, Nicomedia* (The British Institute of Archaeology at Ankara, Monograph 21, Ankara 1996), σελ. 11, σημ. 63. Πρβ. Lefort, J. "Les communications entre Constantinople et la Bithynie", στο Mango, C. – Dagron, G. (επιμ.), *Constantinople and its Hinterland, Papers from the 27th Spring Symposium of Byzantine Studies*, Oxford, April 1993, (London 1995), σελ. 207-218, ιδ. σελ. 212-3· Foss, C., "Nicomedia and Constantinople", ό.π. σελ. 181-190, ιδ. σελ. 186.
29. Θεοφάνη Χρονογραφία, *Theophanis Chronographia* 1, επιμ. C. de Boor (Lipsiae 1883), σελ. 236· Θεοφάνης Ομολογητής, *The Chronicle of Theophanes Confessor*, Mango, C. – Scott, R. (επιμ.), (Oxford 1997), σελ. 347, σημ. 11, όπου και σχετική βιβλιογραφία για τους σχολαριους.
30. Τα Μαλάγινα ήταν το κέντρο στρατωνισμού των Οπτιμάτων, ωστόσο κάποιοι ερευνητές εκτιμούν ότι η σημασία της Νικομήδειας στη διοίκηση της περιοχής δεν ατόνησε, βλ. σχετικά Βλυσίδου, Β. κ.ά., *Η Μικρά Ασία των Θεμάτων (IBE/EIE)*, Ερευνητική Βιβλιοθήκη 1, Αθήνα 1998), σελ. 237.
31. Βίος Θεοδώρου Συκεώνος, *Vie de Théodore de Sykéon*, επιμ. A.J. Festugière (Subsidia Hagiographica 48, Bruxelles 1970), σελ. 126 §156, σελ. 132 § 158, σελ. 134 § 159: η αναφορά στον Θεόδωρο.
32. Πασχάλιον Χρονικό, *Chronique Pascale*, επιμ. L. Dindorf (CSHB, Bonn 1832), σελ. 714. Πρβ. *Chronicon Pascale 284-628 AD*, επιμ. M. Whitby – Whitby (Liverpool 1989), σελ. 166-7.
33. Hendy, M., *Studies in the Byzantine Monetary Economy* (Cambridge Mass.1985), σελ. 416-8· Haldon, J., *Byzantium in the Seventh Century* (Cambridge Mass., New York, Port Chester, Melbourne, Sydney 1990), σελ. 186: έκλεισαν τα νομισματοκοπεία Νικομήδειας, Θεσσαλονίκης, Κυζίκου, Κύπρου, Αντιόχειας και Κατάνης ενώ συνέχισαν να λειτουργούν τα Ραβέννας, Καρχηδόνας, Αλεξάνδρειας.
34. Haldon, J., *Byzantium in the Seventh Century* (Cambridge Mass., New York, Port Chester, Melbourne, Sydney 1990), σελ. 239 σημ. 95. Οπλοστάσια λειτουργούσαν επίσης στις Σάρδεις, την Αδριανούπολη, τη Θεσσαλονίκη και την Καισάρεια της Καππαδοκίας. Κάθε οπλοστάσιο εξειδικευόταν σε διαφορετικό είδος όπλων.
35. Γεώργιος Μοναχός, *Georgius Monachus Chronicon* 2, επιμ. C. de Boor (Stuttgart 1904, ανατ. 1978), σελ. 477, 754· Βίος Νικηφόρου πατριάρχη, "S. Nicephori Patriarchae CP. Antirrheticus Tertius", στο Migne, J. P. (επιμ.), *Patrologiae cursus completus, Series Graeca* 100 (Paris 1857-1866), στήλ. 496 B.
36. Vogt, S. (επιμ.), "Saint Théophylacte de Nicomédie", *Analecta Bollandiana* 50 (1932), σελ. 67-82, ιδ. σελ. 75 §8 (BHG 2451).
37. Foss, C., "Nicomedia and Constantinople", στο Mango, C. – Dagron, G. (επιμ.), *Constantinople and its Hinterland, Papers from the 27th Spring Symposium of Byzantine Studies*, Oxford April 1993, (London 1995), σελ. 181-190, ιδ. σελ. 188, σημ. 27: *Ibn Khordadbeh, Bibliotheca Geographorum Arabicorum* 6, σελ. 106, 113 (non vidi).

Νικομήδεια (Βυζάντιο)

38. *Liber Pontificalis* 1, επιμ. L. Duchesne (Paris 1955), σελ. 390 κ.ε.
39. Θεοφάνη Χρονογραφία, *Theophanis Chronographia* 1, επιμ. C. de Boor (Lipsiae 1883), σελ. 390, 420· Θεοφάνης Ομολογητής, *The Chronicle of Theophanes Confessor*, Mango, C. – Scott, R. (επιμ.) (Oxford 1997), σελ. 540, 546, σημ. 31,32, 580-1· Γεώργιος Μοναχός, *Georgius Monachus Chronicon* 2, επιμ. C. de Boor (Stuttgart 1904, ανατ. 1978), σελ. 735· Ζωναράς, *Ioannis Zonarae Epitomae Historiarum* 3, επιμ. Th. Buttner-Wobst (CSHB, Bonnae 1907), σελ. 247-8· Ramsay, W., *The Historical Geography of Asia Minor* (London 1890, Amsterdam 1966).
40. Ιωάννης Σκυλίτζης, *Ioannis Scylitzae Synopsis Historiarum*, επιμ. I. Thurn (CFHB5, Berolini et Novi Eboraci 1973), σελ. 493, 496· Μιχαήλ Ατταλειάτης, *Michaelis Attaliotae Historia*, επιμ. I. Bekker (CSHB, Bonnae 1853), σελ. 54, 189, 268· Νικηφόρος Βρυέννιος, *Nicephorus Bryennius Historiae*, επιμ. P. Gautier (CFHB9, Paris 1975), σελ. 157,2,9, 301,4,31
41. Άννα Κομνηνή, *Anne Comnène Alexiade*, επιμ. B.S.J. Leib (Paris 1943), τόμ. 3, σελ. 11, τόμ. 2, σελ. 71, τόμ. 3, σελ. 193-6.
42. Νικήτας Χωνιάτης, Χρονική διήγησις, *Nicetae Choniatae Historia*, επιμ. I.A. Van Dieten (CFHB 11/1, Berolini et Nova Eboraci 1975), σελ. 16.
43. Dölger, F., *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches* (Berlin 1924, Munich 1965), αρ. 1418.
44. Νικήτας Χωνιάτης, Χρονική διήγησις, *Nicetae Choniatae Historia*, επιμ. I.A. Van Dieten (CFHB 11/1, Berolini et Nova Eboraci 1975), σελ. 197, 245-6, 280· Brand, C. M., *Byzantium confronts the West 1180-1204* (Cambridge 1968), σελ. 39-40.
45. *Alberti Aquensis Historia Hierosolymitana, Recueil des Historiens des Croisades, Historiens Occidentaux* IV, σελ. 566· *Guillaume de Tyr, Chronique*, R. B. C., Huygens (Corpus Christianorum LXIII, Turnhout 1986), σελ. 190.
46. *Gesta Francorum*, επιμ. L. Brehier (Paris 1924), II. 7· *Stephen of Blois, Epistolae, Recueil des Historiens des Croisades, Historiens Occidentaux* III, σελ. 885-890· Foss, C., *Survey of Medieval Castles of Anatolia II, Nicomedia* (The British Institute of Archaeology at Ankara, Monograph 21, Ankara 1996), σελ. 20, σημ. 48.
47. *Alberti Aquensis Historia Hierosolymitana, Recueil des Historiens des Croisades, Historiens Occidentaux* IV, σελ. 283, 580· *Baldrici, episcopi Dolensis, Historia Hierosolymitana, Recueil des Historiens des Croisades, Historiens Occidentaux* IV, σελ. 18· *Guiberti Abbatis Gesta dei per Francos, Recueil des Historiens des Croisades, Historiens Occidentaux* IV, σελ. 144.
48. *Guillaume de Tyr, Chronique*, R. B. C., Huygens (Corpus Christianorum LXIII, Turnhout 1986), σελ. 743, 749.
49. *Odo of Deuil, de profectone Ludovici VII in orientem*, επιμ.-μτφρ. V. Berry (New York 1958), σελ. 88, 106· Foss, C., *Survey of Medieval Castles of Anatolia II, Nicomedia* (The British Institute of Archaeology at Ankara, Monograph 21, Ankara 1996), σελ. 22 σημ. 56· Foss, C., “Nicomedia and Constantinople”, στο Mango, C. – Dagron, G. (επιμ.), *Constantinople and its Hinterland, Papers from the 27th Spring Symposium of Byzantine Studies*, Oxford, April 1993 (London 1995), σελ. 181-190, ιδ. σελ. 189.
50. Βλ. Tafel, G. – Thomas, M. (επιμ.), *Urkunden zur älteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedig mit besonderer Beziehung auf Byzanz und die Levante* 1-3 (Vienna 1856/7, ανατ. Amsterdam 1964), τόμ. 1, σελ. 246-280: LXXXV· *Privilegium Alexii III Imperatoris Constantinopolitani, concessum inclito domino Henrico Dandulo Duci*, ιδ. σελ. 270· Carile, A. (επιμ.), “Partitio Terrarum Imperii Romanie”, *Studi Veneziani* 7, (1965), σελ. 125-305, ιδ. σελ. 217, 234.
51. Villehardouin, *La Conquete de Constantinople* 2, επιμ. E. Faral (Paris 1939), §312, 342, 347.
52. Νικήτας Χωνιάτης, Χρονική διήγησις, *Nicetae Choniatae Historia*, επιμ. I.A. Van Dieten (CFHB 11/1, Berolini et Nova Eboraci 1975), σελ. 626· Χωνιάτης, λόγιοι-επιστολές, *Nicetae Choniatae Orationes et Epistulae*, επιμ. I. A. Van Dieten (CFHB 3 Berolini et Novi Eboraci 1972), σελ. 145 αρ. 14.
53. Γεώργιος Ακροπολίτης, Χρονική Συγγραφή, *Georgii Acropolitae Historia*, επιμ. A. Heisenberg (Stuttgart 1978), σελ.12, στ. 3· Villehardouin, *La Conquete de Constantinople* 2, επιμ. E. Faral (Paris 1939), § 455.
54. Νικήτας Χωνιάτης, Χρονική διήγησις, *Nicetae Choniatae Historia*, επιμ. I.A. Van Dieten (CFHB 11/1, Berolini et Nova Eboraci 1975), σελ. 640· Villehardouin, *La Conquete de Constantinople*, επιμ. E. Faral (Paris 1939), τόμ. 2, §481-3, 486-8.

Νικομήδεια (Βυζάντιο)

55. Γεώργιος Ακροπολίτης, Χρονική Συγγραφή, *Georgii Acropolitae Historia*, επιμ. A. Heisenberg (Stuttgart 1978), σελ. 59 στ. 5-10, 86 στ. 5-7.
56. Foss, C., *Survey of Medieval Castles of Anatolia II, Nicomedia* (The British Institute of Archaeology at Ankara, Monograph 21, Ankara 1996), σελ. 24· Fenster, E., *Laudes Constantinopolitanae* (Münich 1968), σελ. 349 κ.ε.· Laurent, V. (επιμ.), "La Vie de Jean, metropolite d' Heraclée du Pont", *Αρχαίον Πόντου* 6 (1935), σελ. 3-63.
57. Γεώργιος Παχυμέρης, *Georges Pachymérés Relations Historiques*, επιμ. A. Failler (CFHB 24/4, Paris 1999), σελ. 358-359 §25, σελ. 364-5 §25, σελ. 368-9 §26· Αρνάκης, Γ. Γ., *Οι πρώτοι Οθωμανοί* (Αθήνα 1947), σελ. 127-130.
58. Γεώργιος Παχυμέρης, *Georges Pachymérés Relations Historiques*, επιμ. A. Failler (CFHB 24/4, Paris 1999), σελ. 379-381 §30, 453 §21· Αρνάκης, Γ. Γ., *Οι πρώτοι Οθωμανοί* (Αθήνα 1947), σελ. 140-149.
59. Ιωάννης Καντακουζηνός, *Ioannis Cantacuzeni Eximperatoris Historiarum Libri IV* 1, επιμ. L. P. Schopen (CSHB, Bonnae 1831), σελ. 459-60· Νικηφόρος Γρηγοράς, *Nicephori Gregorae Byzantinae Historiae* I.3, επιμ. L. Schopen (CSHB, Bonnae 1829), σελ. 545.
60. Bittel, K. - Schneider, A. M. - Dörner, F. K., "Archäologische Funde aus der Türkei", *Archäologischer Anzeiger* (1939), σελ. 156-165. Βλ. Foss, C., "Nicomedia and Constantinople", στο Mango, C. – Dagron, G. (επιμ.), *Constantinople and its Hinterland, Papers from the 27th Spring Symposium of Byzantine Studies, Oxford, April 1993* (London 1995), σελ. 181-190, ιδ. σελ. 187.
61. Foss, C., *Survey of Medieval Castles of Anatolia II, Nicomedia* (The British Institute of Archaeology at Ankara, Monograph 21, Ankara 1996), σελ. 29-43.

Bibliography :

	Janin R. , <i>Les églises et les monastères des Grands Centres Byzantins. Bithynie, Hellespont, Latros, Galésios, Trébizonde, Athènes, Thessalonique</i> , Paris 1975
	Brandes W. , <i>Die Städte Kleinasiens im 7. und 8. Jahrhundert</i> , Amsterdam 1989, Berliner byzantinistische Arbeiten 56
	Haldon J.F. , <i>Byzantium in the Seventh Century. The Transformation of a Culture</i> , Cambridge 1991
	Hendy M.F. , <i>Studies in the Byzantine Monetary Economy c. 300-1450</i> , Cambridge Mass. 1985
	Robert L. , "La titulature de Nicée et de Nicoméde : la gloire et la haine", <i>Harvard Studies in Classical Philology</i> , 81, 1977, 1-39
	Ruge W. , "Nikomedea", <i>RE</i> 17. 1, 1937/ 1971, 468-492
	Jones A.H.M. , <i>The Cities of the Eastern Roman Provinces</i> , 2, Oxford 1971
	Βρυώνης Σ. , <i>Η παρακμή του μεσαιωνικού ελληνισμού στη Μικρά Ασία και η διαδικασία του εξισλαμισμού</i> , ΜΙΕΤ, Αθήνα 1996, Γαλαταριώτου, Κ. (μτφρ.)
	Βλυσίδου Β., Λουγγής Τ., Λαμπάκης Σ., Σαββίδης Α., Κουντούρα-Γαλάκη Ε. , <i>Η Μικρά Ασία των θεμάτων. Έρευνες πάνω στη γεωγραφική φυσιογνωμία και προσωπογραφία των βυζαντινών θεμάτων της Μικράς Ασίας (7ος-11ος αι.)</i> , Αθήνα 1998, Ερευνητική Βιβλιοθήκη 1
	Lefort J. , "Les communications entre Constantinople et la Bithynie", Mango, C. – Dagron, G. (επιμ.), <i>Constantinople and its Hinterland, Papers from the 27th Spring Symposium of Byzantine Studies, Oxford</i>

Νικομήδεια (Βυζάντιο)

	April 1993, London 1995, 207-218
	Κουντούρα-Γαλάκη Ε. , <i>Ο βυζαντινός κλήρος και η κοινωνία των «σκοτεινών αιώνων»</i> , Αθήνα 1996
	Αρνάκης Γ. , <i>Οι πρώτοι Οθωμανοί</i> , Αθήνα 1947
	Brand C.M. , <i>Byzantium confronts the West, 1180-1204</i> , Cambridge 1968
	Foss C. , <i>Survey of Medieval Castles of Anatolia II, Nicomedia</i> , 21, Ancara 1996, The British Institute of Archaeology at Ankara
	Ramsay W.M. , <i>The Historical Geography of Asia Minor</i> , 2, London – Amsterdam 1962
	Mason R.B., Mundell-Mango M. , "Glazed 'Tiles of Nicomedia'", C. Mango - G. Dagron (eds.), <i>Constantinople and its Hinterland</i> , London 1995, 313-332
	Στεφανίδης Β. , <i>Εκκλησιαστική Ιστορία</i> , Αθήνα 1978
	Foss C. , "Nicomedia and Constantinople", C. Mango - G. Dagron (eds.), <i>Constantinople and its Hinterland</i> , London 1995, 181-190
	Schneider A.M., Dörner F.K., Bittel K. , "Archäologische Funde aus der Türkei 1934-1938", <i>Archäologischer Anzeiger</i> , 54, 1939, 94-207
	Foss C. , "Nicomedia", A. Kazhdan (ed.), <i>The Oxford Dictionary of Byzantium</i> 3, New York, Oxford 1991, 1483-4
	Σπυρόπουλος Ν. , "Νικομήδεια", <i>Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια</i> , τόμ. 18, 311-12
	Κωνσταντινίδης Ε. , "Νικομήδεια", <i>Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια</i> , τόμ. 9, Αθήνα 1966, στ. 540-543

Webliography :

	Historical Account of an Izmit, Turkey Earthquake in 358AD http://earthquake.usgs.gov/research/geology/turkey/historical.php
--	---

Glossary :

	Partitio Romaniae Το έγγραφο της συνθήκης που υπέγραψαν οι Λατίνοι της Δ΄ Σταυροφορίας (δώδεκα Βενετοί και δώδεκα Φράγκοι) μεταξύ 12ης Απριλίου και 9ης Μαΐου 1204. Με αυτό ιδρύθηκε η Λατινική Αυτοκρατορία της Κωνσταντινούπολης και διαμοιράστηκαν τα εδάφη της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας μεταξύ Βενετών και Φράγκων.
	tribunus stabuli, τριβούνος του στάβλου, ο Ο tribunus stabuli (τριβούνος του στάβλου) ήταν κατά την Πρώιμη Βυζαντινή περίοδο υψηλόβαθμος στρατιωτικός αξιωματούχος των σχολών (scholae palatinae) με αρμοδιότητα τη διοίκηση ιππικού σώματος και την εποπτεία του ανεφοδιασμού με ίππους, καταρχήν της αυλής αλλά και του ιππικού της αυτοκρατορίας εν γένει.
	βαλανείο, το Δημόσια λουτρά της Αρχαιότητας. Άκμασαν κυρίως κατά την Ελληνιστική περίοδο, αλλά συνέχισαν να λειτουργούν και μετά. Διέθεταν υπόκαυστα και δεξαμενές ζεστού νερού.
	εμπόριον, το (εμπορείον) Τα εμπόρια (εμπορεία) ήταν εμπορικοί σταθμοί που εξυπηρετούσαν πρωτίστως τις ανάγκες του διαμετακομιστικού εμπορίου, αλλά ήταν και προς χρήση όλων των ταξιδιωτών. Σταδιακά κάποια από αυτά εξελίχθηκαν σε οικισμούς.

Νικομήδεια (Βυζάντιο)

εταιρειάρχης, μικρός εταιρειάρχης, μέγας εταιρειάρχης, ο

Το αξίωμα του εταιρειάρχη εμφανίστηκε στις αρχές του 9ου αιώνα και αφορούσε τον επικεφαλής της εταιρείας, σώματος της αυτοκρατορικής φρουράς που ιδρύθηκε αυτήν την περίοδο. Από τον ύστερο 9ο αιώνα και εξής ο εταιρειάρχης ο ήταν επικεφαλής της τρίτης εταιρείας, που απαρτιζόταν από στρατιώτες των ασιατικών θεμάτων, ο μικρός εταιρειάρχης ήταν ο επικεφαλής της μέσης εταιρείας, που απαρτιζόταν από ξένους μισθοφόρους, και ο μέγας εταιρειάρχης ήταν ο επικεφαλής της μεγάλης εταιρείας, που απαρτιζόταν από στρατιώτες του θέματος Μακεδονίας.

καίσαρας, ο

Στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία ο τίτλος του καίσαρα απονεμόταν στον αυτοκράτορα. Επί Διοκλητιανού (284-305) και μετέπειτα, καίσαρας αναγορευόταν ο νεαρός συναυτοκράτορας. Ήταν ο υψηλότερος τίτλος στην ιεραρχία της βυζαντινής αυλής, με διάσημα ένα στέμμα και ένα σταυρό. Τον 8ο αιώνα το αξίωμα του καίσαρα αποδιδόταν συνήθως στο διάδοχο του θρόνου. Τον ύστερο 11ο αιώνα, με τη μεταρρύθμιση του Αλεξίου Α΄ Κομνηνού (1081-1118), ο καίσαρας υποβαθμίστηκε, έγινε ο τρίτος στην ιεραρχία μετά τον αυτοκράτορα και το σεβαστοκράτορα. Από το 14ο αιώνα το αξίωμα αποδιδόταν κυρίως σε ξένους πρίγκιπες.

κομμερκιάριος, ο

Αξιωματούχος επιφορτισμένος με την είσπραξη της δεκάτης, του δασμού (κομμερκίου) 10% που βάρυνε τη μετακίνηση και την πώληση των εμπορευμάτων. Η δικαιοδοσία του περιλάμβανε είτε κάποιο από τα μεγάλα αστικά κέντρα με έντονη εμπορική ζωή (οι πόλεις αυτές πολλαπλασιάζονται τον 8ο και 9ο αιώνα) είτε μια εκτεταμένη περιοχή της αυτοκρατορίας. Εφόσον είχε διοριστεί από τον αυτοκράτορα, ονομαζόταν βασιλικός κομμερκιάριος. Κατά την Ύστερη περίοδο, ο κομμερκιάριος ήταν επιχειρηματίας που εμπορευόταν μεταξύ για δικό του λογαριασμό.

μονοστράτηγος, ο

Όρος με τον οποίο χαρακτηρίζονταν στις βυζαντινές πηγές ο στρατηγός ενός θέματος όταν, εκτός της ηγεσίας των δικών του στρατευμάτων, αναλάμβανε τη διοίκηση και άλλων γειτονικών θεμάτων, είτε για να οργανώσει καλύτερα την άμυνα σε ένα ενιαίο μέτωπο είτε για τη διεξαγωγή επιθετικών επιχειρήσεων υπό ενιαία διοίκηση.

ξενοδοχείον, το

Στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία τα ξενοδοχεία ήταν κοινωφελή ιδρύματα τα οποία παρείχαν νοσοκομειακή περίθαλψη. Από τον 6ο αιώνα και εξής χαρακτηρίζονταν ως νοσοκομεία εφόσον λειτουργούσε στο χώρο τους χειρουργείο («τραύμα»). Ως εκκλησιαστικά ιδρύματα τα ξενοδοχεία παρείχαν φιλοξενία, ενίοτε και περίθαλψη, σε μοναχούς και απόρους κοσμικούς και λειτουργούσαν είτε μέσα στις μονές ή και ανεξάρτητα.

ξενοδόχος, ο

Στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία ο ξενοδόχος ήταν καταρχήν κρατικός αξιωματούχος προϊστάμενος του ξενοδοχείου. Ως κληρικός αξιωματούχος ήταν προϊστάμενος του αντίστοιχου μοναστικού ή εκκλησιαστικού ιδρύματος. Πρώτος κληρικός ξενοδόχος αυτοδιορίστηκε ο Ευφραίμ Σύρος στην Έδεσσα, τον 4ο αιώνα. Οι ξενοδόχοι συνήθως ασκούσαν τα καθήκοντά τους για ένα χρόνο.

πατήρ πόλεως, ο (pater civitatis)

Αξίωμα που χρονολογείται στην Ύστερη Αρχαιότητα. Την Πρώιμη Βυζαντινή περίοδο πρόκειται για αξίωμα της τοπικής αστικής αυτοδιοίκησης και αφορά αξιωματούχο επιφορτισμένο με τη διαχείριση των οικονομικών της πόλης και την αποκατάσταση ή τη συντήρηση των πόλεων.

Πεντιγγεριανός πίνακας, ο/ Tabula Peutingeriana

Μεσαιωνικό αντίγραφο οδικού χάρτη του 4ου-5ου αιώνα, στον οποίο σημειώνονται οι σημαντικότερες πόλεις και οδοί της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας (συμπεριλαμβανομένου του δυτικού τμήματος και της Β. Αφρικής), της Μέσης Ανατολής και της Ινδίας. Πήρε το όνομά του από το Γερμανό ουμανιστή Konrad Peutinger, ιδιοκτήτη του χειρογράφου τον 16ο αιώνα.

προάστειον ή προάστιον, το

Κλήρος γης που βρισκόταν σε απόσταση από κάποιο κατοικημένο τόπο (αστικό κέντρο ή χωριό) και δεν κατοικούνταν από τον ιδιοκτήτη του, αλλά μόνο από τους δούλους ή τους μισθίους (εργάτες χωρικούς).

προτήκτωρ, ο (protector)

Η προέλευση του αξιώματος των προτηκτόρων είναι ασαφής. Κατά την Πρώιμη Βυζαντινή περίοδο ήταν ένα από τα σώματα της προσωπικής φρουράς του αυτοκράτορα. Οι προτήκτορες ύστερα από σύντομη θητεία εντάσσονταν στις σχολές. Κατά τον 6ο αιώνα το αξίωμα αυτό ήταν τιμητικό, ενώ ήδη από προγενέστερη περίοδο είναι πολύ πιθανόν ότι η θητεία τους ήταν εξαγοράσιμη, καθώς και ότι οι προτήκτορες είχαν την επιλογή να μη συνοδεύσουν τον αυτοκράτορα σε εκστρατεία.

σπαθάριος, ο

Πρώιμη Βυζαντινή περίοδος: Αξίωμα και αργότερα τιμητικός τίτλος. Κατά την Πρώιμη Βυζαντινή περίοδο σπαθάριοι ονομάζονται οι σωματοφύλακες του αυτοκράτορα ή των ανώτερων αξιωματούχων. Από την εποχή του Θεοδοσίου Β΄ οι αυτοκρατορικοί σπαθάριοι ανήκαν στο σώμα των κουβικουλαρίων και ήταν ευνούχοι.

Μέση Βυζαντινή περίοδος: Από τις αρχές του 8ου αιώνα πιθανόν έγινε τιμητικός τίτλος. Κατά τον 9ο αιώνα ο τίτλος άρχισε να χάνει την ισχύ του. Από τον 11ο αιώνα απαντά σπάνια στις πηγές, ενώ κατά το 12ο αιώνα δηλώνει πλέον ασημαντα πρόσωπα. Ως ενεργός αξιωματούχος ο σπαθάριος συμμετείχε στη διοίκηση του κράτους, αλλά και στη λειτουργία της αυλής. Ως τιμητικός τίτλος απονεμόταν σε αυλικούς, πολιτικούς, στρατιωτικούς, μέλη επιφανών οικογενειών ακόμα και σε κληρικούς.

Συνέκδημος του Ιεροκλή, ο

Νικομήδεια (Βυζάντιο)

Γεωγραφικό εγχειρίδιο που συντάχτηκε λίγο πριν από το 535 από τον Ιεροκλή το Γραμματικό. Αποτελεί κατάλογο των 64 επαρχιών και 923 (αρχικά 935) πόλεων της αυτοκρατορίας και είναι η σημαντικότερη πηγή για τη διοικητική και πολιτική γεωγραφία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας πριν από τις αραβικές επιδρομές. Θεωρείται ότι το έργο βασίζεται σε επίσημα έγγραφα και παρουσιάζει την πολιτική, διοικητική, αλλά εν μέρει και την εκκλησιαστική γεωγραφία από τα μέσα του 5ου αιώνα, ωστόσο περιέχει προσθήκες από την εποχή του Ιουστινιανού Α΄, ενώ κάποια από τα στοιχεία του είναι υπό συζήτηση. Χρησίμευσε στον Κωνσταντίνο Ζ΄ Πορφυρογέννητο ως βασική πηγή –μαζί με το Στέφανο Βυζάντιο– για το έργο *Περί των θεμάτων*. Το σημαντικότερο αυτό έργο του Ιεροκλή δημοσιεύθηκε από τον G. Parthey (*Hieroclis Synecdemus*, Berlin 1866) και από τον A. Burckhardt (*Hieroclis Synecdemus*, Leipzig 1893). Ο E. Honigmann επιμελήθηκε την τελευταία και εγκυρότερη έκδοση (*Le Synecdèmos d'Hieroclès et l'opuscule géographique de Georges de Chypre*, Brussels 1939).

σχολές, οι (scholae palatinae)

Οι σχολές (στα λατινικά: scholae palatinae) ιδρύθηκαν από το Διοκλητιανό (284-305). Ήταν σώματα της αυτοκρατορικής φρουράς, για την ακρίβεια συνιστούσαν τον προσωπικό στρατό του αυτοκράτορα, και διοικούσαν αρχικά από τους *magistri officiorum* και στη συνέχεια από το δομέστικο των σχολών. Στην Ανατολή έδρευαν επτά σχολές και στη Δύση πέντε. Ο Ιουστινιανός Α΄ (527-565) ίδρυσε τέσσερις ακόμα σχολές, οι οποίες καταργήθηκαν στη συνέχεια.

χρυσόβουλο, το

Το χρυσόβουλο ή χρυσόβουλλον είναι το πιο επίσημο έγγραφο που εκδιδόταν από τη γραμματεία των Βυζαντινών αυτοκρατόρων. Ονομάζεται έτσι γιατί φέρει τη χρυσή βούλα του αυτοκράτορα.

Sources

Bosio, L. (επιμ.), *La Tabula Peutingeriana, una descrizione pittorica del mondo antico* (Rimini 1983), Segm. VIII. 2.

Επαρχικό Βιβλίο, *Das Eparchenbuch Leons des Weisen*, επιμ. J. Koder (CFHB 33, Wien 1991), σελ. 124, 15.3.

Βίος Θεοδώρου Συκεώνος, *Vie de Théodore de Sykéon*, επιμ. A.J. Festugière (Subsidia Hagiographica 48, Bruxelles 1970), σελ. 130 § 157, 126 § 156, 132 § 158, 134 § 159.

Βίος Νικήτα, επιμ. D. Papachrysanthou, “Un Confesseur du Second Iconoclasm. La Vie du patrice Nicéetas”, *Travaux et Mémoires* 3 (1968), σελ. 309-351, ιδ. σελ. 329 § 4.

Τακτικά Πρωτοκαθεδρίας, επιμ. N. Oikonomidès, *Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècles* (Paris 1972), σελ. 123, 318.

Zacos, G. – Veglery, A. (επιμ.), *Byzantine Lead Seals 1/2* (Basel 1972), αρ. 1599, 1411 A, 1995.

Schlumberger, G. (επιμ.), *Sigillographie de l'empire byzantin* (Paris 1884), σελ. 246 αρ. 1.

Βίος Στεφάνου Νέου, *La Vie d' Etienne le Jeune par Etienne le Diacre*, επιμ. M.F. Auzepy (Birmingham Byzantine, Ottoman and Modern Greek Studies 3, Birmingham 1997), §32 στ. 25-30.

Προκόπιος, Περί κτισμάτων, *Procopii Caesariensis opera omnia, IV: De Aedificiis*, επιμ. J. Haury – G. Wirth (Leipzig 1964), σελ. 154-5 (V. 3. 8-11).

Προκόπιος, Απόκρυφος ιστορία, *Procopius, Historia Arcana*, επιμ. J. Haury (Leipzig 1906), 30. 8-11.

Αννα Κομνηνή, *Anne Comnène Alexiade* 1-3, επιμ. B. Leib (Paris 1943), τόμ. 2, σελ. 205-6, τόμ. 3, σελ. 193-6.

Ammiani Marcellini, Rerum Gestarum Libri qui supersunt 2, επιμ. E. H. Warmington (London 1935, ανατ. 1971), σελ. 271 (XXII, 13), 243-245 (XXII, 9), 341-349 (XVII, 7), 585 (XXVI, 4.).

Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος, Προς τον ίδιον υιόν Ρωμανόν, *Constantine Porphyrogenitus De Administrando Imperio*, επιμ. G. Moravcsik– R. J. H. Jenkins (CFHB 1, Washington D.C. 1967), σελ. 248 §51.

Θεοφύλακτος Αχρίδος, *Theophylacti Achridensis Epistulae, Lettres*, επιμ. P. Gautier (CFHB 16, Thessalonique 1980), αρ. 4.

Βραχεία Χρονικά, *Chronica Byzantina Breviora*, επιμ. P. Schreiner (CFHB 12, Wien 1975), αρ. 1/15, 8/27.

Νικομήδεια (Βυζάντιο)

- Καντακουζηνός, *Ioannis Cantacuzeni Eximperatoris Historiarum Libri IV 1*, επιμ. L. P. Schopen (CSHB, Bonnae 1831), σελ. 446-8, 459-60.
- Μαλάλας, *Ioannis Malalae Chronographia*, επιμ. I. Thurn (CFHB 35, Berlin 2000), σελ. 196 §43, 283-284 §20, 308 §11, 416 §118.
- Θεοφάνη Χρονογραφία, *Theophanis Chronographia*, επιμ. C. de Boor (Lipsiae 1883), τόμ. 1, σελ. 45, 236, 390, 397, 420.
- Θεοφάνης Ομολογητής, *The Chronicle of Theophanes Confessor*, επιμ. C. Mango – R. Scott (Oxford 1997), σελ. 75, 347, 540, 546, 580, 581.
- Πασχάλιον Χρονικό, *Chronique Pascale*, επιμ. L. Dindorf (CSHB, Bonn 1832), σελ. 500, 512, 515, 516, 543, 740.
- Πασχάλιον Χρονικό, *Chronicon Paschale 284-628 A D*, επιμ. M. Whitby – M. Whitby (Liverpool 1989), σελ. 2, 5, 33 σημ. 104, 166-7.
- Ευσέβιος Καισαρείας, *Eusebe de Césarée, Histoire Ecclésiastique*, τόμ. 3, επιμ. G. Bardy (Sources Chretiennes 31, Paris 1967), σελ. 11 (VIII. 5), 13 (VIII.6) 39, 63 (IX. 9).
- Lactantius, De Mortibus Persecutorum*, επιμ. J. L. Creed (Oxford 1984), σελ. 31 § 19, σελ. 100 σημ. 4., σελ. 18-23 §11-15, σελ. 53-4 § 35.
- Βίος Κωνσταντίνου, *Eusebius Werke, Über das Leben des Kaisers Konstantin, Die Griechischen Christlichen Schriftsteller der ersten Jahrhunderte*, επιμ.-μτφρ. F. Winkelmann (Berlin 1975), σελ. 145-6 (4. 62).
- (Σκουταριώτης) «Αωνύμου Σύνοψις Χρονική», στο Κ. Ν. Σάθας (επιμ.), *Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη 7* (Παρίσι 1894, ανατ. Αθήναι 1972), σελ. 56, 60.
- Λιβάνιος, αυτοβιογραφία, *Libanios, Autobiographie* (Discours 1), τόμ. 1, επιμ. J. Martin – P. Petit (Paris 1979), σελ. 118 -119 § 48, σελ. 120 § 53, σελ. 121 §55.
- Λιβάνιος, *Libanios Selected Works 1*, επιμ. A.F. Norman (London 1969), σελ. 286-290 (Oratio 18. 13-17).
- Σωκράτης σχολαστικός, *Socratis Historia Ecclesiastica*, στο Migne, J. P. (επιμ.), *Patrologiae cursus completus 67, Series Graeca* (Paris 1857-1866), στήλ. 476-7 (IV.8).
- Συνέκδημος Ιεροκλή, *Le Synekdèmos d' Hiérokès*, επιμ. E. Honigmann (Bruxelles 1939), σελ. 33, 691.3.
- Γεώργιος Μοναχός, *Georgius Monachus Chronicon 2*, επιμ. C. de Boor (Stuttgart 1904, ανατ. 1978), σελ. 477, 735, 754.
- Βίος Νικηφόρου πατριάρχη, “S. Nicephori Patriarchae CP. Antirrheticus Tertius”, στο Migne, J. P. (επιμ.), *Patrologiae cursus completus, Series Graeca 100* (Paris 1857-1866), στήλ. 496 B.
- Βίος Θεοφυλάκτου, επιμ. S. Vogt, “Saint Théophylacte de Nicomédie”, *Analecta Bollandiana 50* (1932), σελ. 67-82, ιδ. σελ. 75 §8. (BHG 2451).
- Liber Pontificalis 1*, επιμ. L. Duchesne (Paris 1955), σελ. 390 κ.ε.
- Ζωναράς, *Ioannis Zonarae Epitomae Historiarum 3*, επιμ. Th. Buttner-Wobst (CSHB, Bonnae 1907), σελ. 247-8.
- Σκυλίτζης, *Ioannis Scylitzae Synopsis Historiarum*, επιμ. I. Thurn (CFHB 5, Berolini et Novi Eboraci 1973), σελ. 493, 496.
- Ατταλειάτης, *Michaelis Attaliothae Historia*, επιμ. I. Bekker (CSHB, Bonnae 1853), σελ. 54, 189, 268.
- Νικηφόρος Βρυέννιος, *Nicephorus Bryennius Historiae*, επιμ. P. Gautier (CFHB 9, Paris 1975), σελ. 157, 2.9, 301, 4.31.
- Άννα Κομνηνή, *Anne Comnène Alexiade*, επιμ. B.S.J. Leib. (Paris 1943), τόμ. 2, σελ. 71, τόμ. 3, σελ. 11, 193-6.

Νικομήδεια (Βυζάντιο)

- Νικήτας Χωνιάτης, Χρονική διήγησις, *Nicetae Choniatae Historia*, επιμ. I.A. Van Dieten (CFHB 11/1, Berolini et Nova Eboraci 1975), σελ. 16, 626, 640.
- Νικήτας Χωνιάτης, λόγιοι-επιστολές, *Nicetae Choniatae Orationes et Epistulae*, επιμ. I. A. Van Dieten (CFHB 3 Berolini et Novi Eboraci 1972), σελ. 145 αρ. 14.
- Alberti Aquensis "Historia Hierosolymitana", *Recueil des Historiens des Croisades, Historiens Occidentaux IV*, σελ. 283, 566, 580.
- Guillaume de Tyr, *Chronique*, επιμ. R. B. C. Huygens (Corpus Christianorum LXIII, Turnhout 1986), σελ. 190, 743, 749.
- Gesta Francorum*, επιμ. L. Brehier (Paris 1924), II. 7.
- Stephen of Blois, "Epistolae", *Recueil des Historiens des Croisades, Historiens Occidentaux III*, σελ. 885-890.
- Baldrici, episcopi Dolensis, "Historia Hierosolymitana", *Recueil des Historiens des Croisades, Historiens Occidentaux IV*, σελ. 18.
- Guiberti Abbatis, "Gesta dei per Francos", *Recueil des Historiens des Croisades, Historiens Occidentaux IV*, σελ. 144.
- Odo of Deuil, de projectione Ludovici VII in orientem*, επιμ.-μτφρ. V. Berry (New York 1958), σελ. 88, 106.
- Tafel, G. – Thomas, M. (επιμ.), *Urkunden zur älteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedig mit besonderer Beziehung auf Byzanz und die Levante* 1-3 (Vienna 1856/7, ανατ. Amsterdam 1964), τόμ. 1, σελ. 246-280: LXXXV. Privilegium Alexii III Imperatoris Constantinopolitani, concessum inclito domino Henrico Dandulo Duci.
- Carile, A. (επιμ.), "Partitio Terrarum Imperii Romanie", *Studi Veneziani* 7 (1965), σελ. 125-305, ιδ. σελ. 217, 234.
- Villehardouin, *La Conquête de Constantinople* 2, επιμ. E. Faral (Paris 1939), §312, 342, 347, 455, 481-3.
- Laurent, V. (επιμ.), "La Vie de Jean, metropolitte d' Heraclée du Pont", *Archivion Πόντου* 6 (1935), σελ. 3-63.
- Ακροπολίτης, *Georgii Acropolitae Historia*, επιμ. A. Heisenberg (Stuttgart 1978), σελ. 12 στ. 3, 38 στ. 11, 59, στ. 5-10, 86 στ. 5-7.
- Westerink, G. (επιμ.), "Trois Textes inédits sur Saint Diomède de Nicée", *Analecta Bollandiana* 84 (1966), σελ. 161-227, ιδ. σελ. 209 §40, σελ. 210 §41.
- Μάξιμος Πλανουδής, *Maximi monachi Planudis Epistulae*, επιμ. M. Treu (Vratislaviae 1890), σελ. 85 αρ. 53.
- Παχυμέρης, *Georges Pachymères Relations Historiques*, επιμ. A. Failler (CFHB 24/4, Paris 1999), σελ. 358-359 §25, σελ. 364-5 §25, σελ. 368-9 §26, 379-381 §30, 453 §21.
- Νικηφόρος Γρηγοράς, *Nicephori Gregorae Byzantinae Historiae* I.3, επιμ. L. Schopen (CSHB, Bonnae 1829), σελ. 545.
- Στράβων, *The Geography of Strabo* 1-8, επιμ. E. H. Warmington, μτφρ. H. L. Jones (The Loeb Classical Library, London 1928, ανατ. 1969), σελ. 454 (12, 4, 2).

Quotations

1. Ο σεισμός της 24ης Αυγούστου του 358

Τούτω τῷ ἔτει σεισμοῦ μεγάλου γενομένου ἐν Νικομηδείᾳ περὶ ὥραν τρίτην νυκτερινὴν τὴν πόλιν κατέβαλε καὶ πλήθη πολλὰ διέφθειρεν· συναπώλετο δὲ καὶ ὁ ἐπίσκοπος τῆς πόλεως Κεκρόπιος.

Νικομήδεια (Βυζάντιο)

Θεοφάνη Χρονογραφία, *Theophanis Chronographia* 1, επιμ. C. de Boor (Lipsiae 1883), σελ. 45 στ. 25-27.

2. Καταστροφή της Νικομηδείας από ισχυρό σεισμό και ανοικοδόμησή της επί Θεοδοσίου Β' (408-450)

Ἐπὶ δὲ τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἔπαθεν ὑπὸ θεομηνίας Νικομήδεια, μητρόπολις τῆς Βιθυνίας, τὸ πέμπτον αὐτῆς πάθος ἐσπέρας βαθείας καὶ ἀπώλετο εἰς γῆν καὶ εἰς θάλασσαν καταποντισθεῖσα. καὶ πολλὰ ἔκτισεν ἐκεῖ καὶ τὰ δημόσια καὶ τοὺς ἐμβόλους καὶ τὸν λιμένα καὶ τὰ θεώρια καὶ τὸ μαρτύριον τοῦ ἁγίου Ἀνθίμου καὶ πάσας τὰς ἐκκλησίας αὐτῆς.

Μαλάλας, *Ioannis Malalae Chronographia*, επιμ. I. Thurn (CFHB 35, Berlin 2000), σελ. 283-4 §20.

3. Περιγραφή του καταστροφικού σεισμού του 554

Ἐν δὲ τῷ αὐγούστῳ μηνὶ τῆς δευτέρας ἰνδικτιῶνος ἐγένετο σεισμός φοβερός, ὥστε παθεῖν οἴκους πολλοὺς καὶ λουτρὰ καὶ ἐκκλησίας καὶ μέρη τῶν τειχέων παθεῖν ἐν Βυζαντίῳ. ... ἐν αὐτῷ δὲ τῷ φόβῳ καὶ ἄλλαι πόλεις ἔπαθον, ἐν οἷς καὶ Νικομηδείας μέρος καταπεσεῖν. ἐκ δὲ τῶν συμπτωμάτων Νικομηδείας καὶ μεθ' ἡμέρας τινὲς ζῶντες ἀνηνέχθησαν. ἐπεκράτησε δὲ ὁ αὐτὸς σεισμός ἡμέρας μ'.

Μαλάλας, *Ioannis Malalae Chronographia*, επιμ. I. Thurn (CFHB 35, Berlin 2000), σελ. 416 §118.

4. Θάνατος του Μεγάλου Κωνσταντίνου στη Νικομήδεια

Μετὰ δὲ ὀλίγον καιρὸν ἔτελεύτησεν ὁ αὐτὸς βασιλεὺς Κωνσταντῖνος ἐν Νικομηδεῖα τῆς Βιθυνίας, ὡς ἔστιν ἐν προκέσσω, ἐν προαστείῳ τινὶ λεγομένῳ Ἀχυρῶνι πρὸ ὀλίγου διαστήματος τῆς πόλεως, ἀρῶσθησας ἡμέρας ἑξ...

Μαλάλας, *Ioannis Malalae Chronographia*, επιμ. I. Thurn (CFHB 35, Berlin 2000), σελ. 248 §14.

5. Η κοινωνική πρόνοια της μητρόπολης Νικομηδείας επί Θεοφύλακτου

(8.) Καὶ ὁ μὲν τούτων Μιχαὴλ ὁ ἱερώτατος τὴν Συνάδων, ὁ δὲ ἅγιος πατὴρ ἡμῶν Θεοφύλακτος τὴν Νικομηδέων ἔλαχε διῦθύνειν μητρόπολιν ... οἴκους γὰρ ἀνεγείρας ἐν ταύτῃ τῇ πόλει διωρόφους, καὶ εὐκτήριον ναὸν ἐπ' ὀνόματι τῶν ἁγίων καὶ θαυματουργῶν Αναργύρων Κοσμά τε καὶ Δαμιανοῦ ἐν αὐτοῖς δειμάμενος κάλλιστον, κλίνας τε καὶ στρωμνὰς ἀποθέμενος τούτοις, καὶ ὅσα τοῖς δεομένοις ἐπαρκεῖν οἶδεν ὁ λόγος, ἀπόμοιράν τε οὐκ ὀλίγην αὐτοῖς προσκυρώσας, περιφανὲς φροντιστήριον ἀπετέλεσεν, ἰατροῦς καὶ ὑπηρετάς καταστησάμενος καὶ τὴν ἄλλην ἅπασαν χρεῖαν, ἧς ὁ ἐνδεὴς ἐπαρκεῖται λάος· ὅπερ ἰατροῦ ἐξ ἐκείνου καὶ μέχρι τῆς δευρο περιέσσι, τὸ πρὸς τοὺς δεομένους εὐσυμπάθητόν τε καὶ φιλάνθρωπον τοῦ πατρὸς σαφῶς ἐνδεικνύμενον. Χηρῶν γὰρ ἀνὴρ πνεύματι, καὶ πατὴρ ὀρφανῶν, καὶ τῶν καθ' ἡντινα αἰτίαν ἀπορουμένων, ἐλέους χορηγὸς δασιλέστατος ἐγνωρίζετο· καὶ τούτων πρὸς ὄνομα, γένος, πατρίδα, ἰδέαν, ἐγγράφως ἐκθέμενος, ἐκάστῳ μηνὶ τὴν τροφήν πᾶσιν ἐδίδου ἀπαράσπαστόν τε καὶ ἀδιάλειπτον, ὃ καὶ εἰσέτι διετηρήθη παρὰ τῶν κατὰ διαδοχὰς ἱερατεύειν ἐκέισε λαχόντων. Ταῦτα μὲν οὕτως.

Βίος Θεοφυλάκτου, επιμ. S. Vogt, "Saint Théophylacte de Nicomédie", *Analecta Bollandiana* 50 Βίος Θεοφυλάκτου, επιμ. S. Vogt, "Saint Théophylacte de Nicomédie", *Analecta Bollandiana* 50 (1932), σελ. 67-82, ιδ. σελ. 75 §8. (BHG 2451).

6. Η απαγορευτική ρήτρα του Επαρχικού Βιβλίου για την προμήθεια κρέατος από τη Νικομήδεια λόγω του υψηλού κόστους

Οἱ μακελάριοι μὴ συναντάτωσαν τοῖς ἀπὸ τῶν ἔξωθεν ἐρχομένοις προβαταρίοις τοῖς τὰς ἀγέλας ἐμπορευομένοις καὶ εἰσάγουσιν ἢ ἐν Νικομηδεῖα ἢ ἐν <τῇ> πόλει, ἀλλ' ἐν τῷ πέτρα τοῦ Σαγάρου, ὡς ἂν εὐωνοτέρῳ ἢ πρᾶσις τοῦ κρέατος ἢ, δηλονότι τοῦ ὀφειλομένου κέρδους τοῖς σφάττουσιν ἐγγινομένου, ἀλλὰ μὴ τοῖς ἐμπόροις.

Επαρχικόν Βιβλίο, *Das Eparchenbuch Leons des Weisen*, επιμ. J. Koder (CFHB 33, Wien 1991), κεφ. 15.3, σελ. 124, 15.3.

7. Η Νικομήδεια ως στρατιωτική βάση του Αλεξίου Α' Κομνηνού (1081-1118) κατά τις στρατιωτικές επιχειρήσεις του 1116 εναντίον των Σελτζούκων Τούρκων

Διὰ ταῦτα τὴν Νικομηδεῖαν ἀναζητήσας, ὡς εἴρηται, καὶ καταλαβὼν τοὺς συνεφεπομένους αὐτῷ ἅπαντας τῶν στρατιωτῶν εἰς

Νικομήδεια (Βυζάντιο)

τὰς ἐγγύθι κωμοπόλεις κατέθετο, ὡς οἶ τε ἵπποι καὶ τὰ ὑποζύγια τροφήν ἀποχρῶσαν ἔχοιεν, τῆς Βιθυνῶν γῆς πολὺν τὸν χόρτον ἀναδιδούσης, καὶ αὐτοὶ δὴ οἱ στρατιῶται ῥαδίως ἀπὸ τε τῆς Βυζαντίδος καὶ τῶν πέριξ διὰ τοῦ παρακειμένου κόλπου ἀποχρῶντα τὰ πρὸς χρεῖαν κομίζοντο, ἐπισκήψας αὐτοῖς ὅλη γνῶμη πολλῆν ἐπιμέλειαν τῶν ἵππων καὶ ἀχθοφόρων κτηνῶν ποιεῖσθαι, καὶ μηδ' εἰς θήραν μηδ' εἰς ἵππηλάσιον τὸ παράπαν ἐξιέναι, ἵνα καιροῦ καλοῦντος πίνοντες ὄντες τοὺς ἐπιβάτας εὐχερῶς φέροιεν καὶ πρὸς τὰς κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἵππασίας χρήσιμοι αὐτοῖς εἴεν.

Αννα Κομνηνή, *Anne Comnène Alexiade* 3, επιμ. Β. Leib (Paris 1943), σελ. 193-6.

8. Υπόσχεση του αυτοκράτορα Ανδρονίκου Γ' (1328-1341) στον Ορχάν για την καταβολή 12.000 υπερπύρων ετησίως για τα κάστρα της Μεσοθυνίας από τη Νικομηδεία μέχρι τη βυζαντινή πρωτεύουσα

1333/6841 αυγουστω <...>, ινδικτιωνος α', απήλθεν ο βασιλεύς μετά κατέργων εις την Νικομήδειαν και εγένετο αγάπη μετά του Όρκανι. και έταξεν ο βασιλεύς τελείσθαι αυτόν κατ' έτος υπέρπυρα χιλιάδας ιβ', ένεκεν των κάστρων της Μεσοθυνίας, από την Νικομήδειαν μέχρι της Πόλεως.

Βραχέα Χρονικά, *Chronica Byzantina Breviora*, επιμ. Ρ. Schreiner (CFHB 12, Wien 1975), αρ. 8/27.

9. Νέα πολιορκία της Νικομηδείας από τους Οθωμανούς το 1334

Νικομήδεια δὲ ὄπλοις μὲν ἀνάλωτος ἦν καὶ βία χειρῶν, τειχῶν τε καρτερωτάτων περιβολῇ καὶ τῇ ἄλλῃ τοῦ τόπου φύσει εὐφυῶς πρὸς ὀχυρότητα ἐχούση· ἐδεδίει δὲ τὴν ἔνδειαν τὴν ἐκ τοῦ σίτου.

Ιωάννης Καντακουζηνός, *Ioannis Cantacuzeni Eximperatoris Historiarum Libri IV 1*, επιμ. L. P. Schopen (CSHB, Bonnae 1831), σελ. 459.

10. Η κατάκτηση της Νικομήδειας από τους Οθωμανούς το 1337

Ἐν δὲ τούτοις ἀσχολουμένου τοῦ βασιλέως, ἔάλω καὶ ἡ τῶν Βιθυνῶν μητρόπολις Νικομήδεια, τῷ πολλῷ καταπονηθεῖσα λιμῷ, διὰ τὴν ἐπίμονον τῶν ἐχθρῶν πολιορκίαν.

Νικηφόρος Γρηγοράς, *Nicephori Gregorae Byzantinae Historiae I.3*, επιμ. L. Schopen (CSHB, Bonnae 1829), σελ. 545

Chronological Table

293: Η Νικομήδεια καθίσταται από τον Διοκλητιανό (284-305) μία από τις πρωτεύουσες του ρωμαϊκού κράτους. Επιμελής τείχιση της πόλης

294: Ο Γαλέριος Μαξιμιανός Ιόβιος και ο Κωνσταντίος αναγορεύονται καίσαρες στη Νικομήδεια

303: Διωγμός σε βάρος των χριστιανών από τον Διοκλητιανό

309-311: Διωγμοί σε βάρος των χριστιανών από τον Μαξιμιανό (309-313)

313-324: Διωγμοί σε βάρος των χριστιανών από τον Λικίνιο (313-324)

324: Εγκατάσταση του Κωνσταντίνου Α' (Μέγα) (324-337) στη Νικομήδεια

337: Βάπτιση του Κωνσταντίνου Α' (Μέγα) (324-337) από τον Ευσέβιο και θάνατός του σε ηλικία 65 ετών, στο προάστιο του Αχυρώνος στη Νικομήδεια

358-9: Καταστροφικός σεισμός, μεταξύ των θυμάτων και ο επίσκοπος Νικομηδείας Κεκρόπιος

362: Επίσκεψη του Ιουλιανού στη Νικομήδεια. Ανοικοδόμηση της πόλης

Νικομήδεια (Βυζάντιο)

2 Δεκεμβρίου 362: Καταστροφικός σεισμός

Επί Θεοδοσίου Β' (408-450): Καταστροφικός σεισμός. Ανοικοδόμηση της πόλης

365: Ο Ουάλης, μετέπειτα Ουάλης (379-395), ορίζεται τριβούνος του στάβλου Νικομηδείας

Μεταξύ των ετών 364 και 378: Ο Ουάλης καταδικάζει σε θάνατο 80 ορθόδοξους ιερείς από τη Νικομήδεια

Επί Ζήνωνος (474-491): Καταστροφικός σεισμός

554: Καταστροφικός σεισμός (σεισμικές δονήσεις επί 40 ημέρες)

Επί Ιουστινιανού Α' (527-565): Ανακαίνιση του βαλανείου του Αντωνίνου

610: Ο Θεόδωρος Συκεώτης επισκέπτεται τη Νικομήδεια

Επί Ιουστινιανού Β' (α. 685-695 β. 705-711): Η Νικομήδεια βάση για τις επιχειρήσεις εναντίον των Αράβων

709: Υποδοχή του πάπα Ρώμης Κωνσταντίνου (708-715) στη Νικομήδεια

716: Ο Λέων Γ' (717-741) συλλαμβάνει στη Νικομήδεια τον γιο του Θεοδοσίου Γ' (715-717) μαζί με την αυτοκρατορική συνοδεία.

718: Επιδρομή Αράβων μέχρι τη Νικομήδεια και τη Νίκαια, στα πλαίσια της πολιορκίας της Κωνσταντινούπολης. Επιτυχής απόκρουση εκ μέρους των Βυζαντινών

740: Καταστροφικός σεισμός στη Βιθυνία

26 Οκτ. 746: Ο Κωνσταντίνος Ε' (741-775) συλλαμβάνει στη Νικομήδεια τον μονοστράτηγο Νικήτα, γιο του Αρτάβασδου (741-743), και τον θανατώνει επιτόπου

747: Η Νικομήδεια καταφύγιο του Κωνσταντίνου Ε' κατά τη διάρκεια επιδημίας πανώλης στην Κωνσταντινούπολη

Επί Μιχαήλ Β' (820-829): Ο Θεόδωρος Στουδίτης μεταβαίνει από τη Χαλικηδόνα στον κόλπο της Νικομηδείας στην τοποθεσία τα Κρισκεντίου

899: Ο Ξενοδόχος Νικομηδείας επιβάλλει πρόστιμο στις μονές που γειτνιάζαν με γαιοκτησίες του Ξενοδοχείου των Πυλών και ήταν εξαρτώμενες από την εκκλησία της Νικομηδείας

1057: Συγκέντρωση στη Νικομήδεια των αυτοκρατορικών στρατευμάτων για την απόκρουση του στασιαστή Ισαάκιου Κομνηνού

1073: Ο Roussel de Bailleul αποσύρεται από τη Χρυσούπολη στη Νικομήδεια

1078: Στη Νικομήδεια εισέρχονται οι στρατιώτες του μετέπειτα αυτοκράτορα Νικηφόρου Γ' Βοτανειάτη (1078-1081), στον οποίο έγινε επίσημη υποδοχή εκτός των τειχών της πόλης από τον στρατηγό της. Η Νικομήδεια τόπος καταγωγής του Μιχαήλ Ψελλού (Νικομήδη)

1087: Η Νικομηδεία υπό την εξουσία των Σελτζούκων

Νικομήδεια (Βυζάντιο)

- 1096:** Στρατοπέδευση του Πέτρου του Ερημίτη (Pierre l'Ermite) στη Νικομήδεια στο δρόμο προς την Κιβωτό (Civetot)
- 1097:** Διέλευση των Σταυροφόρων από τη Νικομήδεια και συγκέντρωση των εναπομεινάντων στρατευμάτων του Πέτρου του Ερημίτη
- Τέλη 11ου αι.:** Κακοκαιρία στη Νικομήδεια. Επίσκεψη του Θεοφύλακτου Αχρίδας στη Νικομήδεια
- Επί Κομνηνών (1081-1185):** Οχύρωση της ακρόπολης της Νικομήδειας
- 1101:** Διέλευση των σταυροφόρων από τη Νικομήδεια, η οποία λειτουργεί ως λιμάνι ανεφοδιασμού τους. Διέλευση του Γουλιέλμου της Ακουιτάνης (Guillaume d' Aquitaine) από τη Νικομήδεια
- 1116:** Η Νικομήδεια στα χέρια των Βυζαντινών
- 1123:** Εγκατάσταση Σέρβων στην ευρύτερη περιοχή της Νικομήδειας
- 1147:** Διέλευση του Κορράδου (Conrad) και των στρατευμάτων του από τη Νικομήδεια. Διέλευση του Λουδοβίκου Ζ' (Louis VII) από τη Νικομήδεια
- 1179:** Διέλευση του Μανουήλ Α' Κομνηνού (1143-1180) από τη Νικομήδεια με κατεύθυνση την Κλαυδιούπολη. Οι Λατίνοι καταλαμβάνουν αμαχητί τη Νικομήδεια
- 1182:** Τα προάστια της Νικομήδειας συντάσσονται με τον μετέπειτα Ανδρόνικο Α' Κομνηνό (1183-1185)
- Μάρτιος 1205:** Οι Λατίνοι αποχωρούν από τη Νικομήδεια
- Γύρω στο 1205:** Ήττα του Συναδηνού από τον Θεόδωρο Α' Λάσκαρι (1205-1221)
- 1205:** Πολιορκία της Νικομήδειας από στρατεύματα της αυτοκρατορίας της Τραπεζούντας. Ληλασία των περιχώρων. Απόκρουση από τον Θεόδωρο Α' Λάσκαρι (1205-1221)
- 1206:** Οι Λατίνοι καταλαμβάνουν την περιοχή από τη Θυνία μέχρι και τη Νικομήδεια
- Φθινόπωρο 1206:** Μετάβαση του Thierry de Los στη Νικομήδεια. Οχύρωση του ναού της Αγίας Σοφίας
- Μάιος 1207:** Μετάβαση του Θεόδωρου Α' Λασκάρως (1205-1221) στη Βιθυνία. Ατελέσφορη στρατιωτική επιχείρηση των Λατίνων· μεγάλες απώλειες· καταφεύγουν στο ναό της αγίας Σοφίας. Ο Θεόδωρος Α' Λάσκαρις διαπραγματεύεται την παράδοση των αιχμαλώτων με αντάλλαγμα την εγκατάστασή του στο κάστρο του ναού
- 1211:** Πιθανολογείται παράδοση της Νικομήδειας στους Λατίνους
- 1214:** Προβληματική η μετακίνηση από και προς τη Νικομήδεια εξαιτίας των πειρατών
- 1224:** Πραγματοποιείται συμφωνία στις Πηγές μεταξύ του Ιωάννη Γ' Βατάτζη (1221-1254) και των Λατίνων, σύμφωνα με την οποία παραχωρούνται στους τελευταίους περιοχές που συνορεύουν με τη Νικομήδεια
- 1246:** Παραμονή του Ιωάννη Γ' Βατάτζη (1221-1254) και του καίσαρα Ιωάννη Γαβαλά στην περιοχή της Νικομήδειας
- 1255:** Γέννηση του Μάξιμου Πλανούδη στη Νικομήδεια

Νικομήδεια (Βυζάντιο)

27 Ιουλίου 1302: Μάχη του Βαφέως, πλησίον της Νικομήδειας. Ήττα των Βυζαντινών από τους Οθωμανούς. Ακολούθως ο Κουζίμπαξις (Kuzim Pasha) ορίζεται κυβερνήτης της Νικομήδειας

1304 και εξής: Η Νικομήδεια υποφέρει συχνά από λιμό και λειψυδρία εξαιτίας της συστηματικής λεηλασίας των περιχώρων της

1333: Πολιορκία της Νικομήδειας από τους Οθωμανούς, διαπραγματεύσεις του Ανδρονίκου Γ' Παλαιολόγου (1328-1341) με τον Ορχάν και συμφωνία για καταβολή 12.000 υπερπύρων ετησίως για τα κάστρα της Μεσοθυνίας, από τη Νικομήδεια μέχρι την Κωνσταντινούπολη

1334: Η Νικομήδεια αντεπεξέρχεται τη νέα πολιορκία των Οθωμανών

1337: Η Νικομήδεια οριστικά στην εξουσία των Οθωμανών

Auxiliary Catalogues

Κατάλογος σεισμών που έπληξαν τη Νικομήδεια μέχρι τον 9ο αιώνα με βάση τις αναφορές των πηγών

Επί βασιλείας του Βιτελλίου Αυγούστου (69-70 μ.Χ.)

Ιωάννης Μαλάλας, *Ioannis Malalae Chronographia*, επιμ. I. Thurn (CFHB 35, Berlin 2000), σελ. 196 §43.

24 Αυγούστου 358

Ammiani Marcellini, Rerum Gestarum Libri qui supersunt 2, επιμ. E. H. Warmington (London 1935, ανατ. 1971), σελ. 341-349 (XVII, 7).

Θεοφάνη Χρονογραφία, *Theophanis Chronographia* 1, επιμ. C. de Boor (Lipsiae 1883), σελ. 45.

Θεοφάνης Ομολογητής, *The Chronicle of Theophanes Confessor*, επιμ. C. Mango – R. Scott (Oxford 1997), σελ. 75.

Πασχάλιον Χρονικόν, *Chronique Pascale*, επιμ. L. Dindorf (CSHB, Bonn 1832), σελ. 543. Πρβ. *Chronicon Pascale* 284-628 AD, επιμ. M. Whitby – M. Whitby (Liverpool 1989), σελ. 33 σημ 104.

2 Δεκεμβρίου 363

Ammiani Marcellini, Rerum Gestarum Libri qui supersunt, επιμ. E. H. Warmington (London 1935, ανατ. 1971), τόμ. 2, σελ. 271 (XXII, 13).

Επί Θεοδοσίου Β' (408-450)

Ιωάννης Μαλάλας, *Ioannis Malalae Chronographia*, επιμ. I. Thurn (CFHB 35, Berlin 2000), σελ. 283-284 §20.

Επί Ζήνωνος (474-491)

Ιωάννης Μαλάλας, *Ioannis Malalae Chronographia*, επιμ. I. Thurn (CFHB 35, Berlin 2000), σελ. 308 §11.

έτος 554

Νικομήδεια (Βυζάντιο)

Ιωάννης Μαλάλας, *Ioannis Malalae Chronographia*, επιμ. I. Thurn (CFHB 35, Berlin 2000), σελ. 308 §11.

έτος 740

Theophanis Chronographia 1, επιμ. C. de Boor, C. (Lipsiae 1883), σελ. 412

The Chronicle of Theophanes Confessor, επιμ. C. Mango – R. Scott (Oxford 1997), σελ. 572

Βραχέα Χρονικά, *Chronica Byzantina Breviora*, επιμ. P. Schreiner (CFHB 12, Wien 1975), αρ. 1/15.